

**SEGON QUADERN
D'EXPRESSIÓ
PLÀSTICA
INFANTIL**

(de 2 a 4 anys)

© maria niubò i prats
Novembre de 1983
Digitalitzat la tardor de 2002

A MANERA D'ÍNDEX:

Autors i autores que hi són representats¹

N. Diap	N. insc.	Nom i cogs. de l'autor/a	Edat	Arxiu	Comentari pel que fa al tema
			2 anys		
01	183	Anna E.F.	02.05	1	
02	Íd.	Íd.	02.05	1	
02b	Íd.	Íd.	02.05	1	
03	Íd.	Íd.	02.06	1	
04	200	Elisenda S.N.	02.11	1	
			3 anys		
05	047	Roger D.L.	03.11	1	
06	Íd.	Íd.	Íd.	1	
07	Íd.	Íd.	Íd.	1	
08	Íd.	Íd.	Íd.		
09	135	Josep S.N.	03.10	1	
			4 anys		
10	016	Màrius D.L.	04.06	1	
11	Íd.	Íd.	Íd.	1	
12	Íd.	Íd.	Íd.	1	
13	Íd.	Íd.	Íd.	1	
14	Íd.	Íd.	Íd.	2	
15	Íd.	Íd.	Íd.	2	
16	Íd.	Íd.	Íd.	2	
17	Íd.	Íd.	Íd.	2	
18	Íd.	Íd.	Íd.	2	
19	Íd.	Íd.	Íd.	2	
20	Íd.	Íd.	Íd.	2	
21	043	Maria Antònia G.R.	04.01	2	
22	Íd.	Íd.	Íd.	2	
23	Íd.	Íd.	04.02	2	
24	Íd.	Íd.	Íd.	3	

¹ La relació numèrica de les diapositives no es correspon amb les de les imatges de la carpeta *Obrador-2*. Es tracta d'una errada que esmenarem en els futurs *Quaderns*. De tota manera, val més recórrer al número d'arxiu i obrir-lo; per això hem determinat presentar aquesta taula. (Per exemple, per buscar l'infant R.R.V., buscarem el seu nom a la columna corresponent, tot seguit, el número d'arxiu i finalment comptarem el lloc que ocupa dins d'aquest arxiu: la sisena de l'arxiu sisè.

25	Íd.	Íd.	Íd.	3	
26	Íd.	Íd.	Íd.	3	
27	044	Maria Neus C.G.	04.09	3	
28	Íd.	Íd.	Íd.	3	
29	106	Gemma M.T.	04.0?	3	
30	135	Josep S.N.	04.10 ap.	3	
31	135	Josep S.N.	04.10	3	
32	158	Ramon C.M.	04.03	3	
33	18	Joan S.V.	04.03	3	
34	Íd.	Íd.	Íd.	3	
35	158	Ramon C.M.	04.02	4	
36	Íd.	Íd.	Íd.	4	
37	Íd.	Íd.	Íd.	4	
38	Íd.	Íd.	04.02	4	
39	Íd.	Íd.	Íd.	4	
40	Íd.	Íd.	04.03	4	
41	Íd.	Íd.	04.06	4	
42	172	Clara S.N.	04.06	5	
43	Íd.	Íd.	04.07	5	
44	Íd.	Íd.	04.08	5	
45	Íd.	Íd.	04.11	5	
46	179	Xavier G.C.	04.08	5	
47	Íd.	Íd.	04.11	5	
48	Íd.	Íd.	Íd.	5	
49	181	Elisabeth C.B.	04.09	5	
50	185	Anna M.C.	04.06	6	
51	Íd.	Íd.	04.08	6	
52	Íd.	Íd.	04.08 ap.	6	
53	186	Elisenda M.C.	04.06	6	
54	Íd.	Íd.	Íd.	6	
55	199	Ruth R.V.	04.11	6	
56	200	Elisenda S.N.	04.03-04	6	
57	Íd.	Íd.	4.05	6	
58	Íd.	Íd.	04.06	6	
59	Íd.	Íd.	04.07	6	
60	217	Sergi M.P.	04.11	7	
61	219	Maria C.M.	04.07	7	
62	Íd.	Íd.	Íd.	7	
63	Íd.	Íd.	04.08	7	
64	219	Maria C.M.	04.07	8	
65	Íd.	Íd.	04.10	8	
66	Íd.	Íd.	04.11	8	
67	Íd.	Íd.	04.11	8	
68	Íd.	Íd.	04.11-5.00	8	
69	220	Sílvia P.C.	04.02	8	

INTRODUCCIÓ

Llevat d'un treball, les obres que conté aquest CD foren fetes per les nenes i els nens que assistiren a l'Obrador, un taller d'educació per l'art que va ser constituït a Badalona el 16 de juliol de 1968 i va estar actiu fins al 30 de juny de 1981. Educar mitjançant l'art és servir-se d'aquest, no pas com a finalitat, sinó com a eina educadora dels nens i nenes. És a dir, el nen és l'objectiu a educar, l'art és la funció. A l'Obrador, es tractava, doncs, de desenvolupar les qualitats personals d'aquells infants mitjançant les gens menyspreables possibilitats que ofereix l'expressió plàstica infantil. Les edats d'aquests nens i nenes, i nois i noies, oscil·laven entre els dos anys i mig i els catorze acabats de complir, edat en què l'art ja pot esdevenir l'objectiu i el noi i la noia els subjectes creadors d'art.

A l'Obrador, no es donaven temes precisos de treball, especialment als més petits; eren els mateixos infants, davant de l'estímul dels materials i de llurs propietats, qui triaven espontàniament el contingut de llurs obres. En aquestes edats primerenques el tema era espontani o apareixia després de descobrir què podien representar aquelles figures i, també, garigots. Només en comptades vegades se'ls suggerien un cert nombre de temes per tal que cadascú triés el que li era més avinent o que preferia especialment. Ara bé, si s'hi feia un treball col·lectiu, ja a edats més avançades, l'existència d'un tema era inherent a l'obra en ella mateixa. L'ambient era de completa llibertat, i, en tot això, radicava, precisament, l'acte d'educar.

Els materials eren a l'abast de la mà i els infants i preadolescents triaven els que més els abellia per a llurs propòsits. Només els materials que implicaven un cert risc per als més petits, com ara les gúbies, certes espàtules de desbastar l'argila, etc., se situaven a alçades on no arribessin. En aquest cas, els havien de demanar.

Aquest segon quadern, que comprèn l'evolució de l'art infantil de 2 a 4 anys, ambdós inclusivament, intenta explicar els diferents aspectes dels passos del seu desenvolupament a través de cada un dels dibuixos que conté.

Cal dir que, abans d'aquesta, hi ha una etapa prèvia que arriba fins a dos anys; però, en no disposar d'un material relatiu a aquestes edats, hem optat per ometre-la. De tota manera, el pas d'una etapa a l'altra en l'expressió infantil no es presenta de cop, d'un dia per l'altre, sinó que a 18 mesos, aproximadament, l'infant comença a assolir adquisicions inèdites –no casuals-, que en alguns casos són tardanes i en d'altres, prematures. Tota l'expressió plàstica infantil té aquest caràcter, com el té el mateix infant, que va creixent de mica en mica o bé a batzegades i regressions.

Part d'aquests treballs són de nenes i nens que no sabien ben bé què era un taller de plàstica per a infants; ni tan sols què era la plàstica, perquè aquesta "assignatura" no entrà a les escoles fins a la Llei de 1970, promulgada l'agost d'aquell any, per ser aplicada a partir del curs 1970-71. No cal dir que no fou mai obligatòria, ni tan sols optativa. Les mestres i els mestres, entenent -com el comú de la gent- que la plàstica era més per a jugar que no pas un treball seriós i educador en gran manera, reservaven l'última hora de la tarda del divendres a "jugar amb colors i plastilina". A part que una hora era poc pel temps que implica preparar els estris i, abans d'acabar la feina, rentar-los i deixar l'aula

neta i polida igual que abans de començar, moltes i molts mestres aprofitaven aquest temps per reforçar assignatures de les anomenades “fortes”. No cal esmentar quines, oi?

A Badalona, molt poques escoles es van poder permetre el luxe de tenir una persona idònia per a aquesta matèria. Com que aquesta mancança era general, l'expressió plàstica de l'infant es va anar fonent a poc a poc fins que va deixar d'existir. Perquè vivim en un estat que fa moltes lleis i se'n compleixen molt poques, sobretot pel que fa a l'educació dels infants i dels adolescents; sistemàticament es descuiden del pressupost. I les persones que fan el pressupost, en saben alguna cosa de què és això de l'expressió infantil i la dels adolescents?

Per les informacions que tinc, amb l'anomenada “Reforma (?)” la cosa no ha millorat pas. Les i els mestres continuen enfocant les seves classes d'expressió plàstica de la manera que poden, però ni això serveix de gaire en no haver-hi una aula especial per a aquesta feina: piques i sortides d'aigua, endolls i il·luminació, i tot l'equipament necessari. En tenen alguna noció, d'això, els polítics?

Les il·lustracions que conté aquest *Segon Quadern* corresponen a nenes i nens que, en fer aquests treballs, tenien entre dos anys i cinc mesos i quatre anys i onze mesos. No he fet cap tria: en general, no eren gaires les criatures que venien al taller de tan petites, per això no hi trobareu tots els treballs que van fer, sinó tots els que van merèixer ser fotografiats pels punts d'interès que reflectien des del punt de vista de l'expressió plàstica dels infants. Els arxius són ordenats segons l'edat en què s'estrenaren i pel desenvolupament relatiu a cada criatura. L'edat, hi és indicada d'aquesta manera: per exemple, 03a.05m (03.05) significa que un treball determinat va ser fet quan el nen o la nena tenia tres anys i 5 mesos. En aquestes edats, els mesos (i els dies) han de ser tinguts molt més en compte.

El comú dels infants dibuixen amb ritmes més o menys semblants, però n'hi ha de més ben dotats o més prolífics en l'àmbit que ens ocupa. En aquest sentit, és interessant poder seguir la biografia del seu desenvolupament, constatar com en pocs dies poden fer una crescuda i, potser, després es despleguen més lentament. En aquest aspecte, trobareu una nena i un nen que exemplifiquen el que acabem d'explicar. En Màrius va venir un mes al taller, quan aquest acabava d'inaugurar-se; en canvi, la Maria –nascuda molts anys després- va començar quan el taller ja portava una marxa decidida, en un local més adequat, i va poder assistir-hi fins que vam creure assenyat clausurar-lo.

Per això, alguns dels autors i autores d'aquests treballs us els anireu trobant al llarg dels *Quaderns* que tenim la intenció d'anar publicant.

A l'Apèndix final, hi trobareu les característiques de l'art infantil. Les etapes de la seva evolució ja van quedant explicades en els comentaris referits a cada infant.

El contingut d'aquest disquet, malgrat els drets de propietat intel·lectual, podeu imprimir-lo per fer més manejable el llibre.

No cal dir que la meua primera intenció era que els i les mestres, amb aquesta sèrie de quaderns, poguessin tenir una orientació pel que fa a l'expressió plàstica. Després de la publicació del *Primer Quadern*, se m'ha fet palès com els pares i les mares respectius de les nenes i els nens que assistiren al taller el valoraven molt positivament, cosa que m'ha animat a continuar un camí que mai no hauria pogut imaginar que em fos tan gratificant. Per això els ho agraeixo molt i molt.

Canet de Mar, novembre de 1983
Badalona, desembre de 2002

OBSERVACIONS

1. Criteris de selecció dels treballs. Hem seguit el mateix ordre dels arxius de diapositives de les obres que presentaven un major interès des del punt de vista de la pedagogia de l'art; per tant, no es tracta de reflectir els treballs més bonics, sinó els més interessants, siguin reeixits o no. Una diapositiva de 24 x 36 mm és molt petita per a contenir els noms de l'autora o l'autor corresponent, de manera que vam etiquetar-les amb el número d'ordre relatiu a mida que els infants s'inscrivien a l'Obrador. Als arxius, cada diapositiva porta aquest número i l'edat en anys i mesos de l'autor o autora. Així, quan en faig la selecció, només veig nombres i imatges, però no recordo a qui pertanyen fins que, després de passar les diapositives per l'escàner, començo a crear els arxius. És en aquest moment que consulto la relació de tots els nens i nenes, noies i nois que van venir al taller. D'aquesta manera, allò que escullo és el treball, no qui la fet, perquè l'autoria ja s'identifica amb les dades que acompanyen les imatges.

2. Les mides dels treballs fets sobre cartolina o paper offset es donen relatives als formats respectius, tot i que les proporcions de la imatge poden no aparèixer exactes. Són obres els marges de les quals no tenen cap significació, espais –estrets i llargs- que poden eliminar-se en benefici d'augmentar-ne els detalls significatius, sense que això n'afecti la totalitat.

3. En digitalitzar les imatges hem procurat obtenir els tons de les paletes emprades en cada procediment, en detriment del color de la cartolina o d'altres suports que, en general, constitueixen el fons.

4. El fet de representar unes obres a tota pàgina, i unes altres, no, és perquè els treballs apaïats no poden excedir l'ample de la pàgina; en canvi, els treballs que van ser fets amb l'orientació del suport coincidint amb la de la pàgina, haurien quedat molt minvats si haguéssim procedit de la mateixa manera que ho hem fet amb els altres. El mateix que hem fet amb els treballs en argila i construccions, segons quina fos la dimensió predominant.

5. Hi ha infants dels quals presentem més d'una obra, especialment perquè pugui quedar explicada una evolució freqüent en determinats aspectes de l'expressió plàstica en general. És clar, els nens i nenes que assistiren al taller més temps tingueren més obra feta; en canvi, n'hi ha la presència dels quals fou esporàdica o molt curta. De tota manera, hem procurat, en la mesura del possible, que tots els infants de 2 a 4 anys siguin representats en aquest *Quadern*, encara que només haguessin vingut un dia.

6. Donat el cas que volguéssiu imprimir tot aquest quadern o només la part que us interessi, hauríeu de repaginar-lo. (Aquestes bestioletes informàtiques també tenen manies: no hi hagut manera de posar el número de les pàgines a la dreta, i ha campat per les seves a cada arxiu. En demano disculpes.)

N. insc.: 183 **Autora:** Anna E.F. **Edat:** 02.05₁₁ **Procediment:** ceres dures sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquest treball ens mostra tota una gamma de garigots, des dels més grans -movent tot el braç- fins als petits, en què ha agafat les ceres amb la punta dels dits i s'ha entretingut a emplenar la part inferior. L'Anna va aprenent a dominar l'espai de què disposa i va fent petites descobertes a mesura que va guixant; això és el més interessant. El color no té cap significat, per ara, perquè l'emoció que sent és el moviment, el fet de guixar; per això la importància del color és secundària: va agafant les primeres barres de cera que troba al seu abast. La millor posició del paper en aquestes edats és la vertical, perquè la criatura s'acostuma a dominar l'àrea sobre la qual treballa i els estris que usa: el paper, de format gran, enganxat amb xinxetes de tres puntes en un tauler de fullola collat a la paret. D'aquesta manera, res no li impedeix els moviments lliures: s'ajup, es posa de puntetes, arriba a qualsevol indret de la cartolina, i s'esplaia omplint generosament tot el pla pictòric. De vegades, fins i tot el depassa i, lliurada completament a la seva activitat, continua dibuixant o fent traços que queden en el tauler, fins que un altre infant, en idèntic estat, li esmena la deixalla feta en uns moments d'emoció, més que res cinestèsica¹. Per això, a causa de la poca alçada dels infants d'aquesta edat, és millor que el paper estigui en posició vertical respecte a terra, com hem explicat abans, perquè treballant drets es poden moure amb més llibertat. Aquesta observació no val per als mitjans humits, perquè regalimen i s'escorren tauler avall fins arribar a terra. Per això, caldrà fer la pintura i altres mitjans líquids o pastosos sobre una superfície horitzontal.

¹ Cinestèsic/-a: relatiu al moviment.

N. insc.: 183 **Autora:** Anna E.F. **Edat:** 2.05₂ **Procediment:** llapis de color sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquesta obra marca un pas endavant respecte a l'anterior: l'Anna ha après a fer la rodona i ja domina el traç. Cal valorar que la criatura repeteixi ara i adés el mateix ritme del cercle: constitueix una bona mostra de control pensament-ulls-mà. Aquesta repetició, de rodones de mides diferents, és una exigència de l'aprenentatge infantil: bo i repetint, van aprenent, van assegurant-se d'arribar a fer allò que es proposen. Per això, l'actitud de l'adult ha de ser l'encoratjament, animar-lo a continuar i valorant-li el procés d'autoaprenentatge. De primer, aquestes rodones s'enriquiran amb la representació dels ulls, per arribar al nas o la boca, indistintament, i acabar amb les celles i les orelles. Però, potser abans ja hi haurà afegit dos braços –dues ratlles- o dues cames. Generalment, el procés és aquest, i la figura del senyor prendrà cos quan traci una ratlla que vagi d'una cama a l'altra. Fins aquí hem vist que l'Anna, com tots els nens i nenes que comencen a expressar-se, ho ha fet a base del pensament cinestèsic, és a dir, les criatures gaudeixen mitjançant els moviments del cos, descobrint que allò que tenen a la mà deixa un senyal sobre el suport, generalment, paper o cartolina.

N. insc.: 183 **Autora:** Anna E.F. **Edat:** 2.05₃ **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Ara, l'Anna ha utilitzat el pinzell, el primer que ha trobat, sense cap intenció de triar un to determinat. Igual que en els treballs precedents, la finalitat del seu pensament era la mateixa que en les dues obres anteriors. Però, mentre anava pintant, ha arribat un moment en què ha cessat la seva acció. Acaba de fer una associació entre allò que li ha sortit i una realitat exterior. S'ha aixecat tota decidida i ha vingut amb la cartolina a la mà, quasi fent saltirons. I exclama: Això és *un gos com fuig!* D'ara endavant, començarà a voler representar "temes" que ella mateixa escollirà. Amb aquesta obra, per a l'Anna comença el desenvolupament del pensament imaginatiu. De tota manera, no hem d'esperar que aquest sigui un canvi sobtat; com sempre, hi haurà una fluctuació entre aquest pensament i l'anterior, que pot durar poc temps. El gust pel moviment donarà pas, definitivament, a l'experiència d'imaginar i veure com van emergint les figures a mesura que va dibuixant.

N. insc. 183 **Autora:** Anna E.F. **Edat:** 02.06 **Procediment:** Modelatge de l'argila
Tema: lliure, per l'edat **Mides:** En relació a la fotografia, aquestes formes són una mica més petites **Comentari:** (partim de la base que la fotografia és molt defectuosa) Si els nens i nenes han treballat abans amb plastilina, solen imitar allò que fan al jardí d'infants, però el fang, més humit i més plàstic, que embruta, és una novetat per a ells i elles. Per això fan el que ha fet aquesta nena: tocar-lo, deformar-lo, enganxar uns trossos amb uns altres... Però, a la sessió següent, veuen amb desil·lusió que aquella matèria que se'ls havia quedat unida ara són dues o tres peces. Llavors, cal explicar-los la diferència entre la plastilina i el fang, i de quines maneres podem actuar perquè diferents peces d'argila puguin quedar enganxades. L'Anna ho va entendre bé i va escollir la manera que li era més fàcil. El que veiem aquí és el resultat de la manipulació i l'experimentació del fang, que, ja eixut, va pintar amb els colors que més li van abellir. La peça de l'angle inferior dret va ser acolorida amb un torrat molt fosc, cosa que en fa difícil la visió. El primer encontre amb l'argila sempre és gratificant, per l'emoció d'una matèria que se'ls enganxa a les mans i a la qual poden donar i canviar les formes més inversemblants. Aquesta emoció de la matèria és, també, un factor de creixement perquè constitueix una troballa amb un material altament plàstic.

N. insc.: 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 02.11.02 **Procediment:** Ceres toves sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure (es podria titular *A la recerca de la rodona*) **Comentari:** Aquest és un altre exemple d'una situació de transició: una mescla de traços incontrolats que, quan l'ull els controla, resulten insistits una i una altra vegada, fins a derivar en el naixement de petites rodones -més aviat espirals- que ja mostren unes cames incipients. De sobte, retorna a l'emoció del moviment perquè deixa guixades sobre el paper i -sembla- aquests guixarots li amaguen el treball anterior, com si volgués esborrar amb el color la feina feta abans. Són els típics avanços i regressions, que, en un sol full, mostren tot un procés d'evolució: en moltes criatures pot tardar dies, setmanes i fins i tot mesos. El color continua no tenint cap significat, la seva propietat principal no rau en el to, sinó en el fet que deixa empremtes sobre el paper. Ens trobem en el pas entre el pensament cinestèsic i el pensament imaginatiu, caracteritzat pel fet que la criatura comença a donar nom als seus garigots -potser no sempre el mateix nom per a la mateixa cosa, perquè sol canviar-lo al mateix moment, al cap d'una estona i, com és natural, l'endemà-. Entre aquest treball i el que trobareu a continuació ha passat poc menys d'un mes. Com que l'Elisenda va agafar les ceres toves, l'escalfor de les mans va motivar aquesta part més bruta del treball.

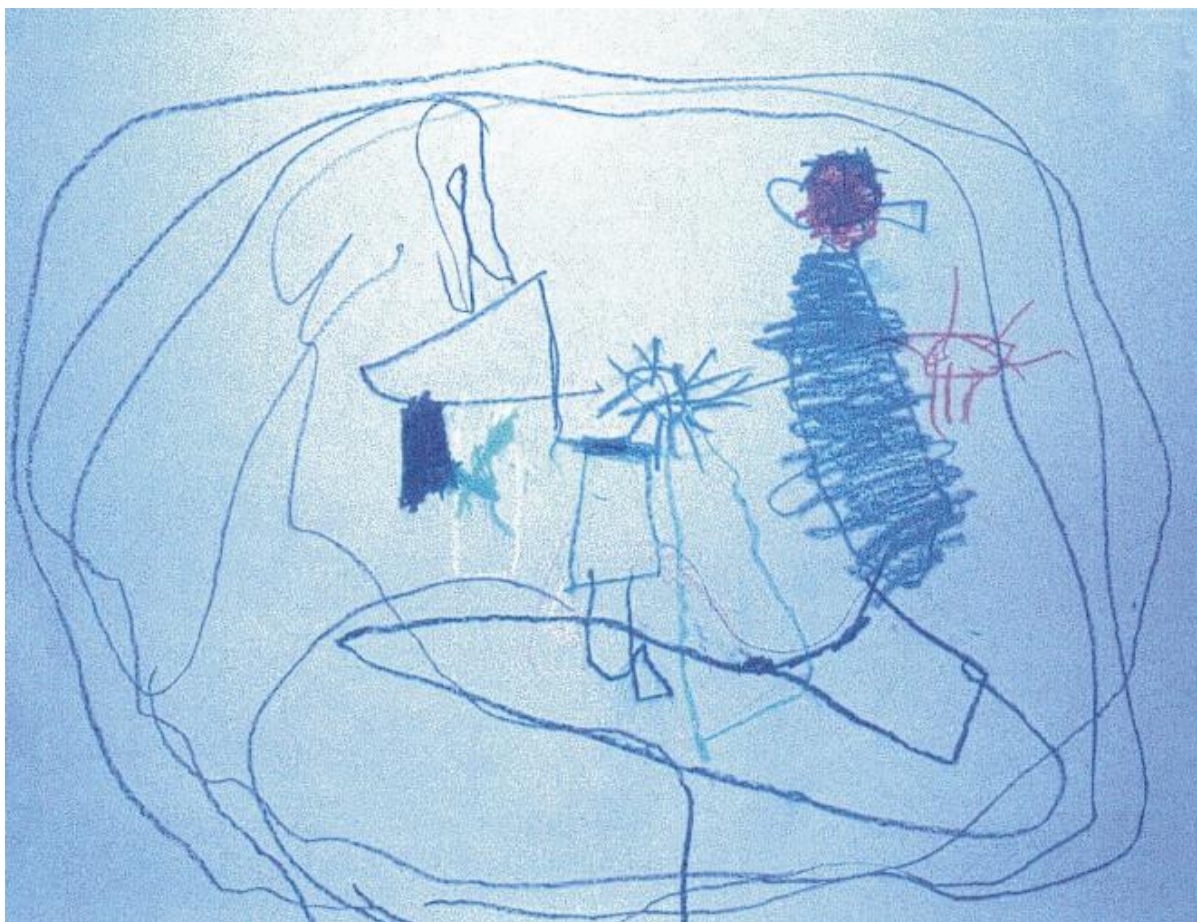
N. insc.: 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 3.00 **Procediment:** llapis de color sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquí podem observar dos tipus simultanis d'expressió: a la part central esquerra, la cinestèsica –aquests fragments ininterromputs d'arc el centre dels quals pot ser el colze o l'espatlla-, en traços superposats i insistits, i les rodones, que, finalment, porten l'autora a l'expressió de dos "senyors": l'un força complet quasi al centre de la composició, i l'altre, quasi idèntic, a l'extrem dret, a la vora del paper. L'ús del color no és intencionat, canvia de tons per plaer, sense cap intenció més definida. Fuig del paper, a causa de l'embranchida de l'espatlla-colze-puny, i retorna per completar la forma. Aquesta nena es troba en el moment de transició del garigot a la figuració. La figura del senyor és força interessant, perquè apareix força complet: la cara, en forma de pera, amb un sol ull, nas, boca i celles, i, sobretot, unes cames que arrenquen directament del mateix cap. Com que el cap i la cara són el seu primer punt d'interès, és molt freqüent que braços i cames s'enllacin directament amb la rodona que representa el cap. En la figura del "senyor" hi ha una forma indefinida sobre el cap que es pot interpretar com un barret. L'interès d'aquest treball és que l'Elisenda ha passat del pensament cinestèsic al pensament imaginatiu i ja anuncia l'inici del pas a una nova etapa. Aquí tenim un cert compendi del camí que seguiran els infants fins arribar a l'etapa següent (del 4 als 7 anys).

N. insc.: 047 **Autor:** Roger D.L. **Edat:** 03.11 **Procediment:** Pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En Roger va començar al taller l'estiu de 1969 i el seu germà gran, en Màrius, havia vingut l'estiu de l'any anterior. Els dos germans es porten un any i set mesos; aquest fet és important perquè en Màrius –com veurem tot seguit- tenia una predisposició especialment notable per a l'expressió plàstica. En Roger, pel lloc que ocupava –de moment- de ser el petit de casa, i en sentir que tothom lloava els treballs d'en Màrius, se sentia una mica incapaç d'expressar-se; cal afegir, també, que aquell estiu en Roger tenia tres anys i onze mesos; és a dir, fregava els quatre. En canvi, en Màrius, a part de ser més expressiu, l'estiu de 1969 ja tenia quatre anys i sis mesos, de manera que cal tenir en compte aquestes dues circumstàncies. Aquest treball és pintat sobre una taula, perquè en Roger encara era massa petit. (Les xinxetes dels quatre angles s'utilitzaren al moment de prendre'n la fotografia.) Sap treballar decididament amb el pinzell, sense que se li escorri la pintura o li caiguin gotes: domina el seu treball, un rectangle en què pinta una mena de finestra. Aquest treball és bastant semblant al que veurem tot seguit i respon als de les recerques fetes per KELLOG (1970), referents a l'abstracció de les primeres edats infantils (vegeu l'Annex de l'arxiu 9è).

N. insc.: 047 **Autor:** Roger D.L. **Edat:** 03.11 **Procediment:** Pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 60 x 55 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** També una cartolina granat, com el treball anterior. És curiós com les criatures petites es decanten per aquest color i, majorment, pel blau; a part del blanc, és clar. A la carpeta de les cartolines, oberta sobre una cadireta posada de cara a la paret, n'hi havia de tots colors, clars i foscos; per exemple, el vermell i el granat. Aquí, en Roger va fer un treball menys ordenat que l'anterior, però també hi trobem la seguretat del traç, sense la intenció de representar res, ni que sigui abstracte. Els pots de pintura i el paper monocolor l'atrauen i comença a pintar pel gust de fer-ho, controlant força bé els pinzells amb la mà i l'ull. De moment, encara es troba en l'etapa de l'abstracció.

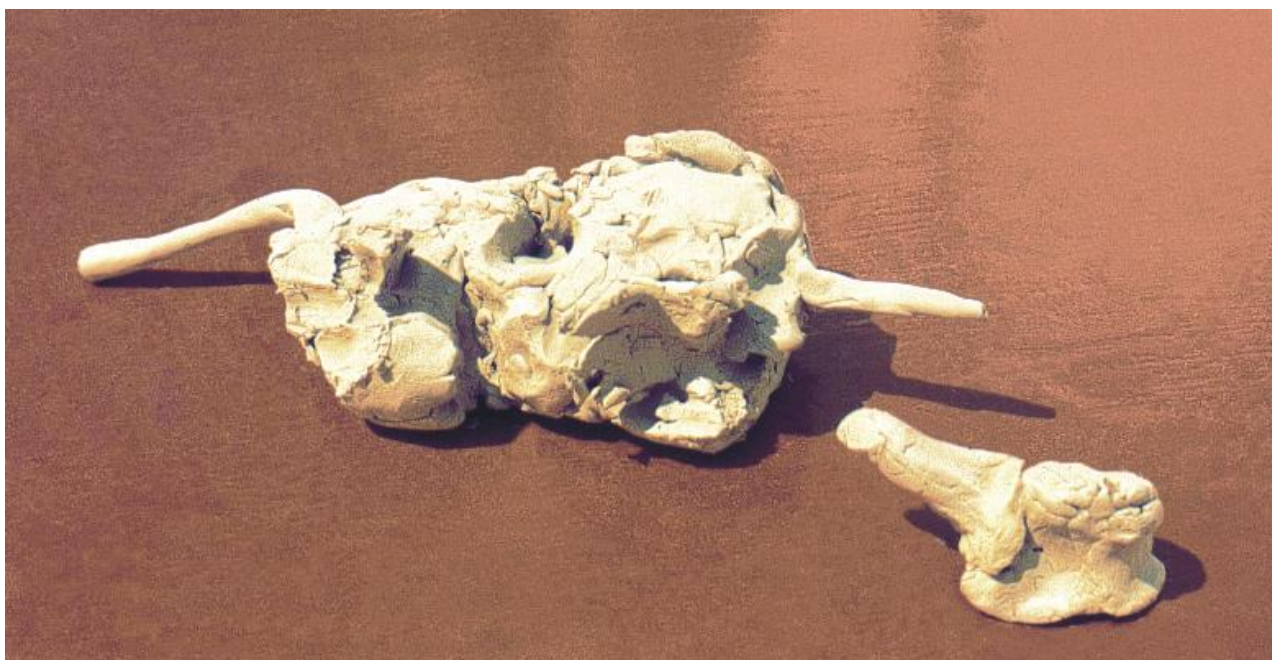

N. insc.: 047 **Autor:** Roger D.L. **Edat:** 03.11 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En aquest treball, en Roger fa un gran avanç respecte dels dos anteriors; hi ajuda el fet d'haver triat ceres en lloc de pinzells, i apareix un senyor de cara –encara que sembli vist d'esquena, la cara hi és representada i després molt insistida, cosa que la fa de difícil reconeixement-. Comença per agafar una cera blau clar i s'esplaija dibuixant unes formes difícils de definir; continua el seu treball amb un blau mitjà i acaba fent un ninot, amb unes grans orelles, emplenant-lo amb una zigzagada de línies apitxades, amb gran domini de la mà. Seguidament, fa els dos "sols" que veiem a banda i banda del senyor, units per una línia contínua: són les mans del senyor que, en aquesta edat, quasi mai no tenen el mateix nombre de dits. Les cames són dues línies que surten de l'extrem inferior del cos i acaben unint-se. Més a l'esquerra podem veure unes formes indefinides, una feta només de contorn en blanc i l'altra amb un blau fosc, molt insistida. Finalment, amb una bona embranzida, embolcalla la feina feta amb una gran rodona, que dóna diverses voltes a l'entorn de les figures i va acompanyada de qualche traç escadusser. Amb el mateix blau fosc, arrodoneix el treball amb un guixarot, a manera de signatura, que baixa cap a la part inferior de la cartolina i se'n va tauler ençà. Aquest treball, entre l'abstracció i la figuració, marca un pas endavant en l'evolució d'en Roger en l'aspecte intel·lectual.

N. insc.: 047 **Autor:** Roger D.L. **Edat:** 03.11 **Procediment:** motlle d'escaiola d'allò que prèviament s'ha modelat amb fang, i després pintat i envernissat **Mides:** 20 x20 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Al taller, teníem unes rajoles quadrades vermelloses, de les que s'utilitzen per pavimentar terrasses o balcons. La intenció era que servissin per a treballar el fang i, d'aquesta manera, poguessin fer-ho amb una base movable per a poder canviar els punts de vista sobre el treball en curs o acabat. Però va resultar que les criatures van començar a cobrir tota la rajola de fang i, amb les diverses espàtules de modelar, feien incisions sobre l'argila i n'anaven traient miquetes o hi feien incisions de diversa mena. En assecar-se, el fang perd volum, i allò que havien fet se'ls esquarterava; era una llàstima, perquè n'hi havia de molt interessants i sabia greu que es perdessin. Llavors, per salvar aquells treballs que estimaven, vaig provar de treure'n un motlle d'escaiola, menys estantís que l'argila. I vet aquí que, de bastant petits, van aprendre a treure's els motlles de llurs treballs. Deixàvem la rajola dins d'una bossa de plàstic perquè l'argila es mantingués humida i a la sessió següent l'emmotllàvem. De seguida van aprendre a manegar-se sols, tot i que el punt de dir prou per aconseguir abocar l'escaiola necessària a l'aigua va córrer sempre a càrrec meu. A la sessió següent, separaven amb molta cura el motlle del fang i ja la teníem a punt per a pintar-la

i/o envernissar-la, com ara aquesta d'en Roger. Com passa sempre, en fer un procediment nou, els traços regressen a etapes anteriors degut que la nova experiència. Unes vegades, s'expressaven a través de l'abstracció, tant petits com grans, i uns altres cops feien representacions figuratives. No és gens estrany, doncs, que en Roger, en trobar-se en l'etapa intermèdia entre l'un i l'altre tipus d'expressió, preferís un treball abstracte, perquè d'aquesta manera podia emocionar-se pel nou procediment i no havia de fer dos esforços mentals alhora: estar per la nova matèria i, ensems, haver de pensar què hi representaria.

N. insc.: 135 **Autor:** Josep S.N. **Edat:** 03.10 **Procediment:** modelatge amb fang **Mides:** aproximadament, les mateixes que es presenten a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure: la figura de l'esquerra, *un elefant*, i la de la dreta *una cosa*, tal com es va explicar en Josep **Comentari:** (El color del fang, tan clar, no es deu a defectes de la fotografia, sinó que varen ser unes setmanes que ens van servir una argila molt blanquinosa.) La intenció inicial d'en Josep no devia ser la de modelar un elefant; segurament, va anar treballant el fang i arribà un moment que les formes li suggeriren la figura d'aquest animal i, tot seguit li afegí trompa, cua i orelles. En aquestes edats, aquest procés es repeteix sovint: comencen a utilitzar el material i, sobtadament, troben una relació d'allò que fan amb un altra cosa que han vist anteriorment, i acaben donant un nom a l'obra resultant. També és freqüent –sobretot en els primers treballs– que el nom d'una mateixa forma pugui variar d'un dia per l'altre o fins i tot a la mateixa sessió. En canvi, la figura de la dreta no li ha suggerit cap objecte, animal o ésser humà: en aquests casos, tots els infants en diuen *cosa*.

N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Fer servir la part inferior de la cartolina –o el paper, etc.- i representar el cel a dalt de tot, tant separats l'una de l'altre, és més aviat propi de criatures més grans. Sobre el terra –la vora del paper, veiem un arbre una casa amb la teulada verda, i el que sembla ser una altra casa, que, com el sol, són quasi imperceptibles per la manca de contrast de tots dos vermells amb el de la cartolina. El sol encara ocupa el lloc central de la representació. No sabem exactament la significació de la forma marró i negra que baixa del cel i quasi es posa sobre una altra forma negra, la teulada de la casa difícil de veure pel seu to. En canvi, per a la casa central ha canviat de barreta i aconsegueix la nota més brillant i emfàtica del conjunt. A sota, a l'esquerra, també veiem un arbre/flor, fet amb dos tons, en el qual la foscor del negre embruta i enfosqueix el verd. Aquests arbres/flor són una tònica de les representacions d'aquestes edats, tant en nens com en nenes. Es fa evident l'emoció amb què la criatura ha canviat de colors i com els ha utilitzat: el negre del cel, a trossos blau cap a l'esquerra. És un nen que s'autoidentifica amb allò que fa, calla i treballa i, de tant en tant, fa algun comentari divertit. El fet que aquest treball li hagi quedat una mica brut és conseqüència d'haver-lo fet el mes d'agost, que la calor estava les ceres i també, potser, de tenir les mans calentes. A l'hivern, això no passa tant: les ceres són més dures i permeten treballar millor, afegir-hi detalls i marxar amb les mans poc o molt netes.

N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Com en el treball anterior, el cel és a la vora superior de paper i la terra, a l'inferior, on descansen unes quantes flors molt simplificades. La situació de les cases respecte a les flors – més amunt i la casa de dalt més petita que la de baix- indica llunyania; és a dir, en un escenari tindríem davant de tot, les flors, i, més enrere, la casa dibuixada amb marró clar; més lluny, la casa més fosca i encara més lluny, el senyor. Aquesta forma de representació, compartida amb certes èpoques de la història de l'art, és pròpia d'edats més avançades. És el que es coneix com abatiment del pla, talment com si una piconadora hagués passa per sobre de les formes verticals i les hagués ajagut sobre el terra. Observem que les dues xemeneies descansen perpendiculars al pla de les teulades, no pas verticalment; aquesta és una altra característica de l'art infantil. De cada xemeneia surt un fum blau turquesa que determinen dos ritmes paral·lels perfectes. El blau del cel és fosc i es replega cap a la vora de la cartolina per respectar el fum de les xemeneies. A l'esquerra i a dalt, però sota del cel, hi ha un sol que no té gaire interès, és com tots els sols que acostumen a fer els nens i les nenes. En un altre moment –i potser en un altre quadern- ja veurem què passa amb els sols. Ara fixem-nos en la figura del senyor: més gros en relació a tots els altres elements, és una figura força complexa. Com que en Màrius domina, de ja fa temps, la rodona, així representa la cara, amb els atributs més importants ulls, nas i boca; tot seguit, un rectangle per coll, una altra rodona per cos, i un joc de Ls simètriques: són les cames i els peus. Anem, ara, a observar les mans, formades per dues rodones molt petites i amb cinc dits cada una: en Màrius ja sap quants dits tenim a cada mà, cal pensar, doncs, que ja sap comptar; si més no, fins a deu. En aquest treball, els braços s'uneixen al cos al nivell de la cintura, cosa normal en aquesta edat, en què es poden unir al cap, al coll, a la panxa...

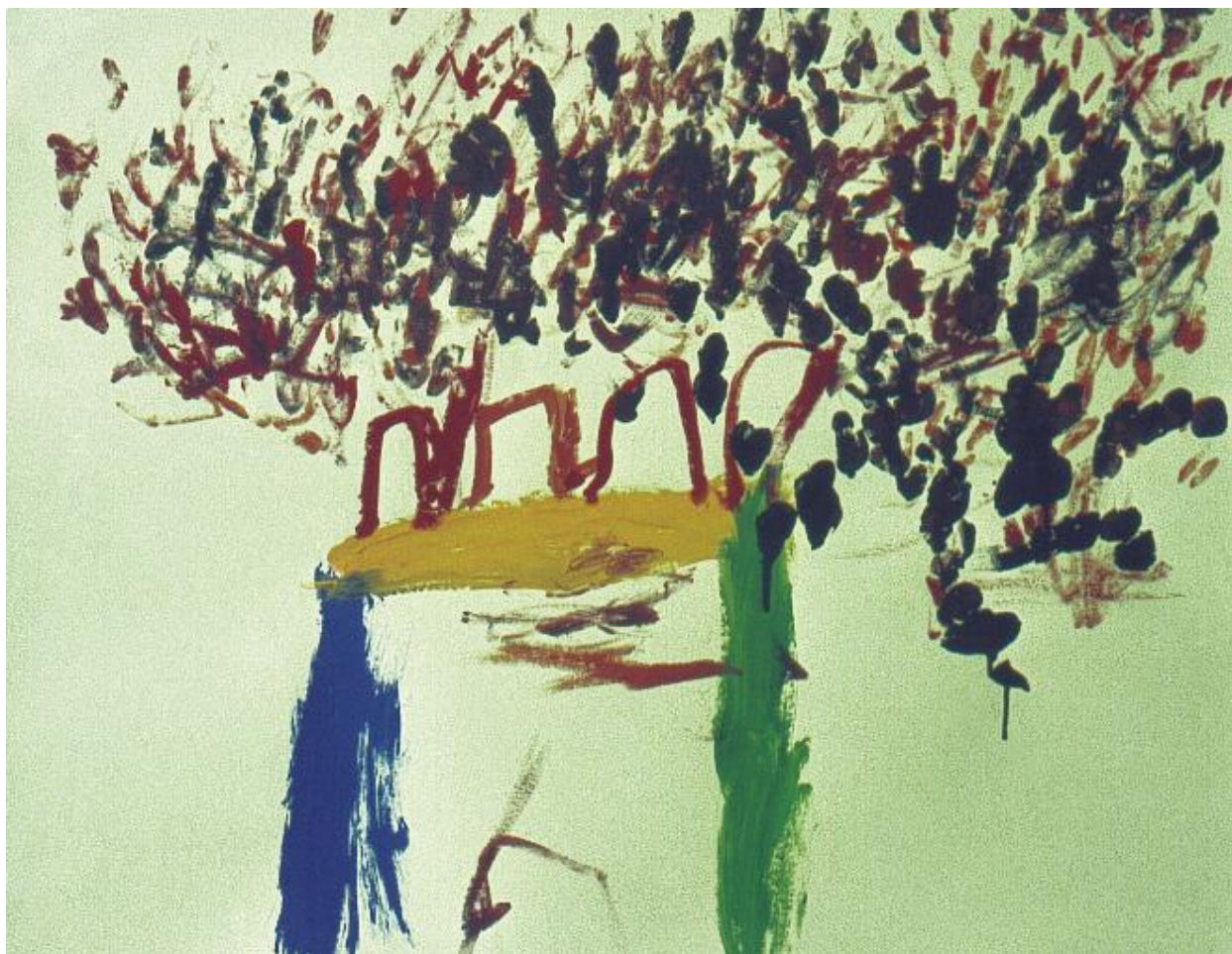
N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** ceres sobre paper d'embalar negre
Mides: 100 x 65 **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Malgrat haver demanat paper negre, segons sembla aquest color no l'ha induït a representar una escena nocturna: a l'angle superior apareix tímidament un sol, cosa que mou a pensar que potser sí que ha representat un paisatge i una escena nocturns. Com en la composició anterior, la vora inferior del paper li fa de línia de base. Les tres cases de l'esquerra, per com representa la del mig, semblen adossades. D'aquest grup, les cases dels extrems tenen una xemeneia amb fum cada una, semblants a les de l'obra anterior; en canvi, la del mig té una forma estranya, gens definida. El conjunt de les quatre cases, llevat la de la dreta, tenen porta: la de l'esquerra, molt simplificada i de color diferent de les altres dues, més detallades. Totes les cases tenen un nombre diferent de finestres, segons l'alçada. Totes dibuixades de la mateixa manera. Segurament, en havent dibuixat el tema de la dreta, ha aprofitat la mica d'espai que li quedava buit; això explicaria la forma tan esprimatxada d'aquesta casa sense porta i una sola finestra tan enlairada. ¿O bé té aquesta forma perquè està adossada al castell que serveix de marc per a presentar els dos únics personatges de l'escena? Aquests dos senyors o senyores, no és prou explicat, són idèntics en la forma i diferents de color, amb un gran barret cada una i, en canvi, el cos dibuixat molt esquemàticament. Passem a l'hort, representat a primer terme: novament abat el pla horitzontal sobre el paper, de manera que queda delimitada una segona línia de base, on descansen els personatges. Sabem que és un hort perquè presenta els solcs ben paral·lels i les plantes ben col·locades. Mentre dibuixava aquesta part devien venir a buscar-lo i aquesta mica de superfície queda buida. A dalt de tot, el cel, indicat per unes breus corbes deixades anar sobre el paper. En Màrius ha fet un bon salt des de l'obra anterior. Les ceres, els retoladors i els llapis de color permeten apurar més els detalls en ser de punta més fina que la del pinzell.

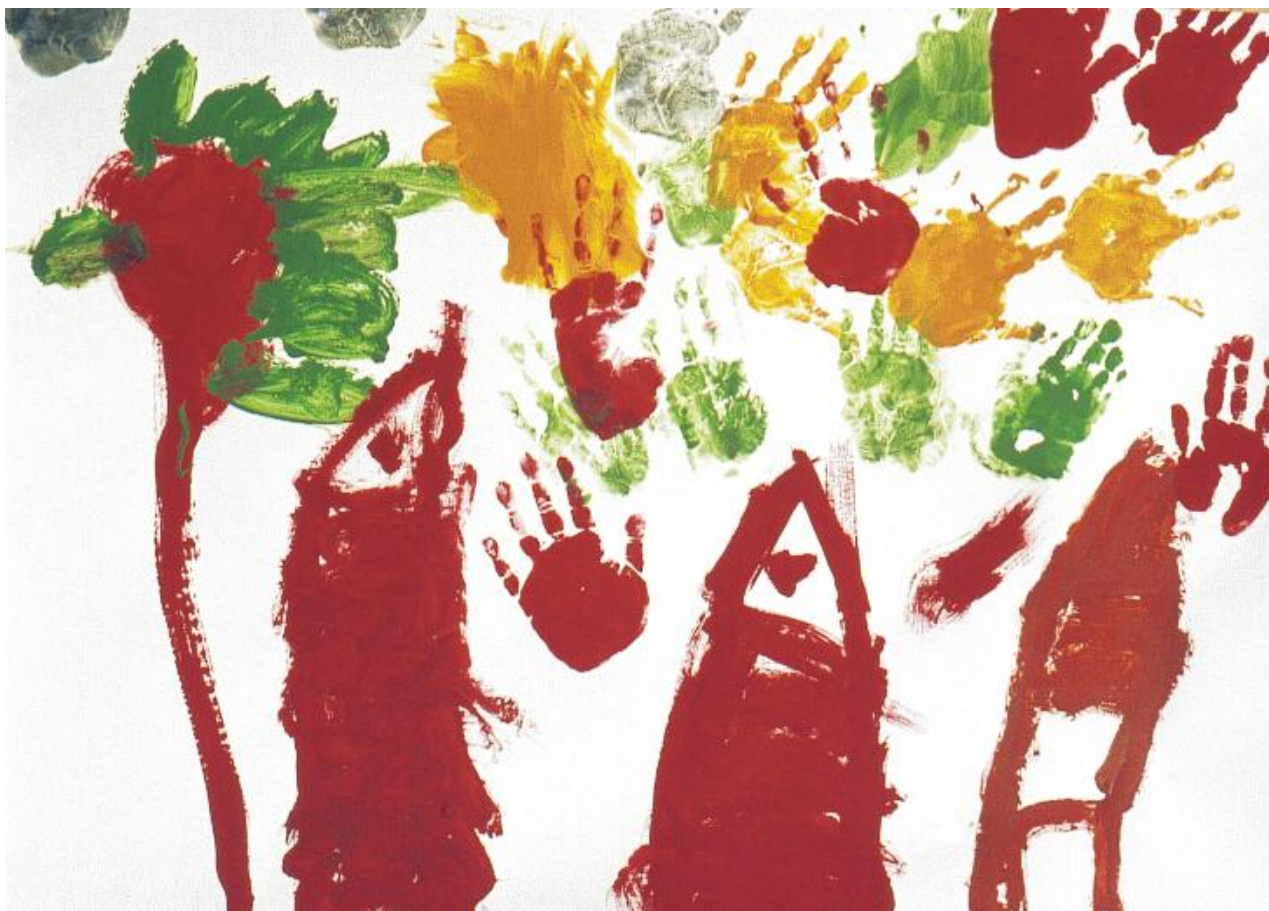
N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure (treball inacabat) **Comentari:** Es fa difícil explicar aquest treball: quasi la quarta part és buida. Dos ocells volant en el fons del cel; el de dalt (que també podria ser el sol) d'un to ocre clar, i el de sota d'un to molt més fosc i més ençà de l'altre, cosa que dóna una certa profunditat –inconscient- a la composició. Davant d'aquest ocell més gran i ha una mena de tija verda que no li arriba ben bé al bec. Finalment, l'altra forma verda no queda prou explicada, tal vegada perquè devia haver-la de deixar a mitges. Pel que portem vist fins aquí, en Màrius és un nen de molta imaginació i molta seguretat a l'hora d'expressar-se, tan plàsticament com verbalment. Veurem més treballs d'en Màrius, i també d'altres autors, perquè és molt interessant l'evolució d'un infant en el termini d'un mes –com és aquest cas- o de tot un curs, en d'altres casos.

N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Una vegada més ha escollit el vermell de suport i altre cop l'ha pintat amb vermell. En general, com més petits són els nens, més els costa de dominar el pinzell i, aleshores sembla que facin una regressió. El pinzell implica haver de sucra en el pot de pintura, vigilar que quedi amb prou pasta, però no tanta que faci tant de degoteig i malmeti el treball. En canvi, els estris de punta fina, com els llapis de grafit i de colors, els retoladors i les ceres dures són molt més fàcils de manipular; per tant, d'expressar-se millor. De ben segur que en Màrius ha pintat alguna experiència viscuda. A primera vista sembla que hagi representat una partida de boleibol, i que la forma verda –tot i no ser una rodona perfecta- sigui una pilota. La persona pintada en groc va dalt d'un animal i la resta és de difícil interpretació. En Màrius domina el pinzell, però no pot fer els detalls tal com els imagina. El color de la cartolina i els tons de la paleta exerceixen una gran fascinació en els infants; fins que seran molt més grans no pensaran a relacionar el tema amb el to de la cartolina. Generalment, en aquestes edats el blau i el vermell –no sé per quina causa- són els colors que atrauen més els infants.

N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Rere aquest treball es pot constatar un avanç en relació a l'obra anterior. Aquí domina molt bé el pinzell i sembla interpretar una vivència real. Segurament va veure una castell amb els murs plens d'heura i d'altres plantes enfiladisses: primer, pinta un gran quadrat sense la part de sota, ja que la vora del paper li serveix de base, amb colors diferents, el groc, el blau fosc i el verd. A sobre, amb un color terrós, només pinta el perfil dels merlets, i, més amunt, una gran massa de fullam de tons marró, blau i verd fosc. Aquesta gran explosió de formes ens diu que en Màrius ja ha adquirit una gran habilitat i les seves configuracions esdevenen signes, com es pot constatar en el traç situat a la part inferior del paper, entre el blau i el verd dels murs (la porta). En les edats que tractem en aquest *Quadern* pot observar-se la diversitat entre els treballs dels diferents autors; és un temps en què les criatures avancen amb diferents graus i de maneres molt diverses; hi ha infants que comencen evolucionant molt poc a poc i, en pocs dies o setmanes, poden posar-se al nivell que els correspon. D'altres, en canvi, comencen amb una embranzida i després alenteixen el ritme. I n'hi ha d'altres que van seguint asossegadament les fases d'evolució que els pertoca; en Màrius és un d'aquests últims. Aquest aspecte de l'evolució, moltes vegades depèn de la motivació de l'entorn, tant l'escolar com el familiar, o del mateix tarannà de l'infant.

N. insc.: Autor: Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En aquest treball, en Màrius comença a pintar el gran arbre que ocupa la cartolina de dalt a baix, amb una gran massa marró que aguanta unes fulles força grans. Després, continua amb dues cases i, quan és a mig pintar la tercera casa, el seu pensament fa un canvi de direcció i comença a reproduir la seva mà dreta i l'escampa per tota la zona que li quedava per pintar. L'ocre, el marró i el verd són els protagonistes d'aquesta sobtada emoció, bo i pintant-se la mà esquerra i amb el pinzell a la dreta. Aquest gaudi de començar una cosa ja quasi esdevinguda rutina i canviar el sentit del pensament, endut per una emoció, és un bon exercici de llibertat i autoafirmació. No vull significar que aquesta sigui la primera descoberta, més aviat penso que, mentre anava pintant això, li va venir a la memòria alguna cosa feta a l'escola que li va agradar tant que, sense pensar-s'ho dues vegades, va posar mans –mai tan ben dit- a l'obra. Tot fa pensar que, en aquest frenesí, va tapar i tot el sol que jau sota mans del mateix color i continuà tauler amunt, deixant memòria del seu pas pel taller. Hi ha nens i nenes, com en Màrius, que quan treballen es queden sols, com si al seu costat no hi hagués res més que l'eina, els materials i el suport: el món els desapareix; fins i tot, molts cops comencen a fer sorolls amb la boca, o bé parlen sols i, també, poden arribar a fer gests amb els braços, moure el cos... És un símptoma molt positiu per a llur desenvolupament, perquè, quant més sentits entren en acció, més intensament viuen; és una manera d'aprendre a identificar-se amb ells mateixos i elles mateixes. En aquests casos la mestra i el mestre han de deixar que continuï la gresca, tant si es tracta d'una sola criatura com d'un grup.

N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** La paret posterior de la casa on vivia en Màrius donava directament a les vies del tren; de manera que devia estar molt acostumat a sentir la forta remor dels trens en passa tan sovint i tan a prop. Per això no és estrany que el tema del tren sigui recurrent en els seus treballs. Aquesta vegada ens el representa donant un to de color a cada vagó i a la locomotora (en uns tons terrosos desiguals); no representa les vies però sí les rodes en moviment, en una espiral que es va desplegant del davant cap enrere (aquesta mena de tirabuixó horitzontal que de vegades es torna irregular i difícil de definir). Es tracta d'un treball amb dues línies de base: l'una imaginada pel camí que recorre el tren i l'altra (més amunt i, per tant, més llunyana) amb uns pins; aquest segon conjunt pintat amb el mateix to, llevat de la línia que representa el terra. És una composició molt rica de color, molt ben expressada.

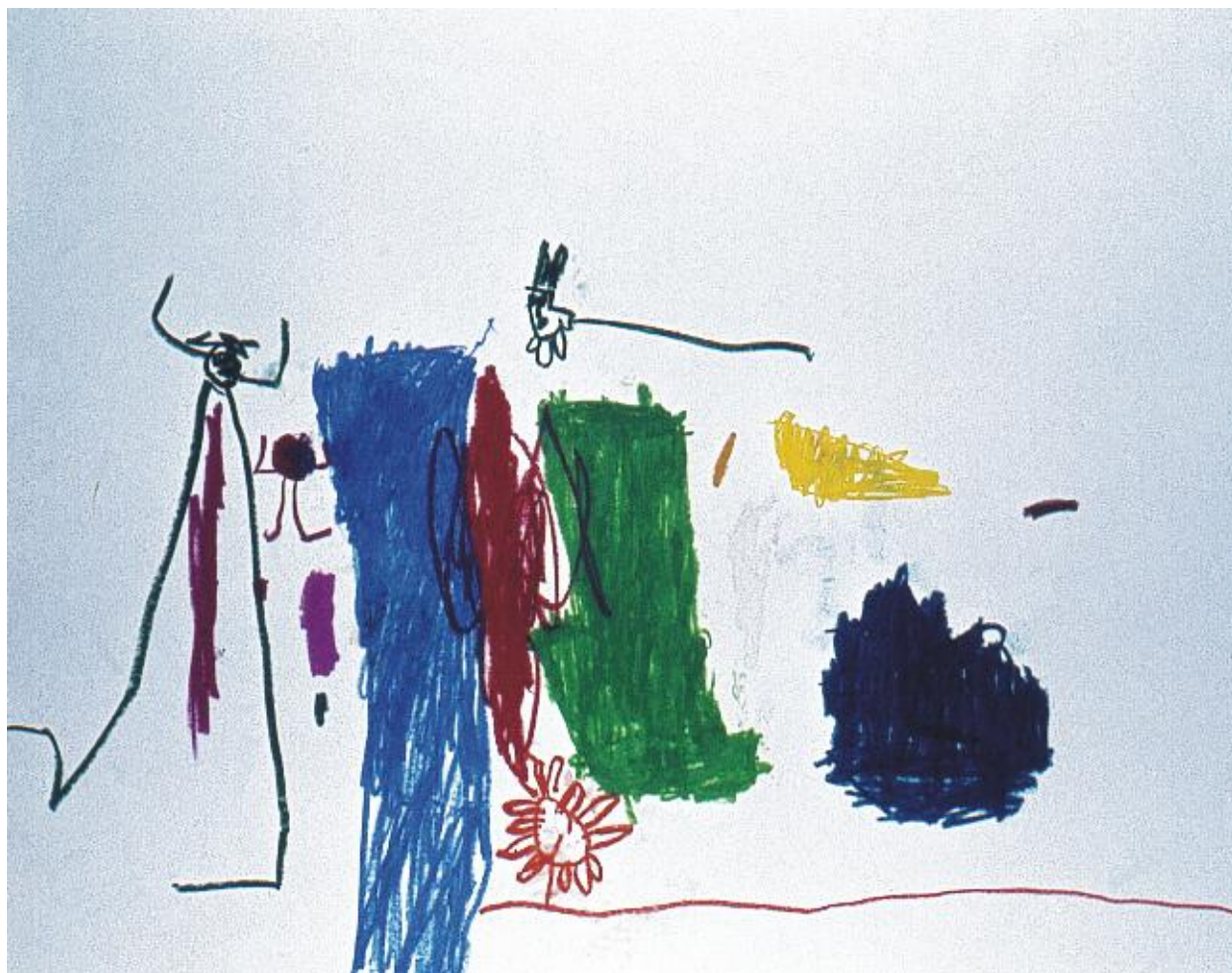
N. insc.: 016 **Autor:** Màrius D.L. **Edat:** 04.06 **Procediment:** ceres sobre paper d'embalar negre **Mides:** 100 x 65 aprox. **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En aquest treball posterior, en Màrius torna al mateix tema, ara amb més detalls. Aquí, la marxa del tren és inversa a de l'altre: aquest va cap a l'esquerra. Noves adquisicions: les dues vies abatudes sobre el pla; és a dir la via més llunyana a l'espectador representada sobre de la que està més propera, i les travesseres ben paral·leles. El tren és de vapor i al darrere porta dos vagons d'aquells de mercaderies, sense sostre. La màquina que mou aquest conjunt és d'aquelles tan velles, que esbufegaven. La forma com ha dibuixat aquest element és ben curiosa: té una forma com de peix, potser mentalment associada a alguna de les que representava Disney. Els vagons centrals són representats amb una única finestra, llevat de l'últim, que en té tres. L'ample rectangle que jau entre les finestres i els pins és la teulada dels vagons, i, fa sortir el núvol de vapor per l'últim vagó afavorint així l'expressió de velocitat, acolorit densament amb blau clar i groc. Els arbres són més llunyans que el tren, per això els hi superposa. Són arbres pensats. Els de la dreta, amb una massa de fulles, i el tercer, més esquemàtic. A la dreta, ja al marge del paper, hi ha una gran massa arrodonida, acolorida amb blau, que porta una rodona amb tres rodones de colors poc definits: fixeu-vos que està unida a la part inferior del paper per una línia molt fina i a penes perceptible. Són els senyals d'un pas a nivell que en Màrius havia de travessar moltes vegades per anar a la platja, molt propera de la casa on vivia. Fent servir la teulada del tren de línia de base, Tres arbres molt ben construïts, amb la representació de les branques i les fulles que li és tan peculiar.

Detall dels arbres de l'obra anterior. **Comentari:** Podem observar que en Màrius començà els arbres pel de l'esquerra i acabà en el de la dreta, perquè en tan poca estona va aprendre a dibuixar-los de la manera que li era més econòmica. El primer arbre, dibuixat a poc a poc, li exigeix un esforç d'imaginació: el tronc i el contorn de les masses de fullam, tot en marró; després, va omplint l'interior d'aquests contorns amb un traç de ziga-zaga superposat. Quan ha acabat la forma d'aquest arbre, se'n va cap als altre dos i troba la manera d'acabar més aviat: si abans havia dibuixat el contorn de les masses del fullam un per un, sense relació amb les formes veïnes, ara agafa la cera, fa unes poques ratlles verticals i quan arriba al cim fa unes formes rodones seguides, com si fossin les fulles d'una gran flor. Després, emplena de verd cada rodona a base de fer moltes espiral superposades fins que li omplen el buit deixat pel marró. Es tracta, doncs, d'un exercici d'autoaprenentatge que ha durat poca estona. Potser en un altre moment, davant d'un treball semblant, procedirà d'una altra manera i no es recordarà mai més d'allò que avui ha après. LÖWENFELD (1947) distingeix entre el coneixement actiu –allò que recordem- i el coneixement passiu –allò que sabem però no recordem-; en el cas de la composició d'aquests tres arbres, pot ser que en Màrius ho recordi i ho transformi en un clixé; si fos així l'avanç de què parlem, el repetiria a tots els dibuixos següents i llavors la qualitat del treball no solament disminuiria en qualitat, sinó que significaria un retrocés. No és aquest, afortunadament, el seu cas. Però quan aquest procés es repeteix ara i adés, ens pot indicar un problema, una dificultat que ens recomana parlar amb els pares de la criatura.

Detall de la mateixa obra anterior: **Comentari:** el fum i el senyal de perill, tan ric de color. Per a la criatura és el més important de la composició, és una forma que s'ha de veure, que no pot passar desapercebuda, que cal respectar. I per això en Màrius hi posa tant d'èmfasi, a base de repetir uns mateixos moviments, canviant-los lleugerament de direcció, sempre superposats. Hem tingut ocasió d'observar l'evolució d'en Màrius durant un mes dels seus quatre anys. Els seus dibuixos eren valorats pel seu pare i la seva mare i per això es mostra tan desinhibit, tan lliure i, en conseqüència, tan ric. És responsabilitat de les persones adultes que un nen o una nena es mostri o no inclinat a expressar-se per els traços i pel desig d'emplenar superfícies amb color –sigui quin sigui el procediment-, perquè quan se'ls anima es desvetlla la imaginació creadora, el desig de fer-ho millor, i ells mateixos es valoren i neix la confiança en allò que fan. A les escoles, més que parlar de fracàs, s'hauria d'esbrinar en quin grau la criatura és valorada pels grans, especialment pels pares.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R. **Edat:** 04.01 **Procediment:** ceres sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** La Maria Antònia acaba de fer quatre anys i ja sap fer la rodona, les ratlles i també un animalet. L'orientació de les figures ja és vertical: això ens diu que ja pot començar a aprendre a llegir. Quan els nens i les nenes només dibuixen la figura humana com si volés per l'espai del paper, encara no són en condicions per a l'aprenentatge de la lectura. La Maria Antònia encara fa volar les figures, però, en canvi, tenen la posició correcta en relació amb la vora inferior del paper; però, per a la flor, tan reeixida per la seva edat, sí que ha traçat una línia de base. Encara es troba en l'etapa en què formes abstractes –les més extenses i de colors més variats– conviuen amb formes figuratives molt elementals: el “senyor” de l'esquerra, de cap molt petit, del qual neixen dos braços en forma de L, i unes cames llarguíssimes que també comencen en el cap. La taca morada que hi ha entre aquestes dues cames és, de ben segur, el cos. Finalment, sobre del cap hi ha dibuixats els cabells. Els “senyor” més petit és més proporcionat, però braços i cames tenen el mateix origen: el cap, que no té cabells. La taca morada situada més avall d'aquest personatge fa dubtar sobre si formen part del conjunt de formes abstractes o també és el cos, situat més avall perquè no cap entre les cames. La figura més completa és la de l'animal, insòlit en relació a les altres figures: si no fos per la cua, tan i tan llarga, diríem que es tracta d'un conill: per les orelles i els ulls, el nas i el musell, que hi són molt ben expressats. Fins i tot, amb una ratlla més fina, sembla referir-se al pèl del musell, llevat que sigui fet part damunt dels ulls, a tall de celles. Així com nenes i nens d'aquestes edats dibuixen la figura humana sempre de front, els animals, en canvi, sempre apareixen de perfil amb el cap de front, perquè associen l'expressió de la cara de l'animal amb la de la persona. Rarament els dibuixen vistos de cara a l'espectador. La raó és

que l'animal és un ésser horitzontal, que no es presta a ser vist de front, tenint en compte el problema de perspectiva que implicaria. La verticalitat és per a l'ésser humà, i l'horitzontalitat per als animals: una descoberta inconscient a edats molt primícies, com la que ha fet la petita Maria Antònia.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R. **Edat:** 04.01 **Procediment:** ceres sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Un pas més endavant: figures abstractes i figuratives conviuen en un mateix treball. Ja apareix el cel, la franja de la vora superior del paper; a la dreta, el sol traient el cap. Estiguem atents a aquesta dada, perquè oportunament explicarem "la ruta del sol". En relació al treball anterior, han desaparegut un personatge i l'animalet, però aquí el senyor és més desenvolupat: cames (ara més curtes i en la mateixa direcció), braços simètrics, però encara surten del cap. Aquest cap fet d'unes rodones molt ben aconseguides, té cabells, celles, ulls, nas i una boca molt pintada; aquest detall, a més de les dues orelles amb arracades, en diuen que no és un "senyor", sinó una "senyora". En el treball anterior havia dibuixat una línia de base per a la flor; en canvi, aquí no ha mostrat la línia de base; les dues cases, idèntiques en la forma i de tons diferents; molts infants de ciutat ja no dibuixen l'abans típica casa de pagès: una A oberta, amb dos pals a cada costat i la xemeneia vertical respecte a la teulada. Omple repetidament la resta d'espai buit amb un cargolet, segurament fruit d'un exercici del treball que està fent al jardí d'infants. Dalt de la casa de color morat es pot distingir una forma que quasi passa desapercibuda entre el cargolets i la resta – llevat d'una forma i de la casa groga, només empra tons foscos- sembla un ocell, curiosament de front, com volant sobre la casa; és una figura incerta, pot ser un ocell i pot no ser-ho, és una figura esquematitzada en forma de creu, als costats dels braços de la qual pengen com una sèrie de fils, que bé podrien ser les ales. Una vegada més, la Maria Antònia ens manifesta que ja està preparada per a començar a aprendre les primeres lletres i confegir-les.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R. **Edat:** 04.02 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Fixeu-vos com canvia l'expressió de la Maria Antònia quan els pinzells ja no li fan respecte i es decideix a pintar: els tons vénen a ser els mateixos de sempre, però ara la pintura li dóna uns tons més virolats, més definits. En general, quan una criatura canvia de procediment –en aquest cas de ceres a pintura- l'emoció que abans era expressada en ceres, és ara la pintura i el pinzell allò que li provoquen una emoció més viva: està pendent de la quantitat de pasta que té al pinzell, de com escampar-la sobre la cartolina que se li ofereix tota blanca, de les pinzellades que ha de controlar i d'anar veient com allò que pot fer se li va desplegant sobre el paper. L'emoció de pintar és molt més forta que la de dibuixar (amb ceres, llapis, retoladors...) i, en aquestes condicions, allò que vol pintar o representar passa a un pla secundari, i pot semblar que faci una pas enrere en el seu desenvolupament. És un fet normal, quan els infants canvien de procediment (pintura, llapis, modelatge, etc.) és tanta la curiositat d'experimentar-lo que el diguem-ne "tema" desapareix. Llevat de la figura que sembla una flor immensa, tota ella del mateix color, tota ella fosca, les altres formes són abstractes del tot. I, quan li sembla que queda massa espai sense pintar, li passa al mateix que en el treball anterior: amb el pinzell quasi sec va donant tocs sobre les parts nues fins que arriba a omplir tot el paper. Aquesta angúnia que tenen els infants en veure el paper massa buit, els desperta la necessitat de continuar pintant i aleshores recorren a altres formes més petites que van repetint ara i adés fins a veure acabat el seu treball. Això denota que la Maria Antònia té un bon sentit estètic, que caldrà vetllar perquè no el perdi.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R **Edat:** 04.02 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquesta petita obra mestra és riquíssima en ritme: formes que es repeteixen a intervals, les unes abstractes, unes altres figuratives. A dalt, el cel: primer traça una línia de costat del paper i després emplena amb traços l'interior d'aquest cel; més avall, d'un blau més clar, tot de núvols posats en fila, dels quals surten una munió de paral·leles verticals. La combinació d'aquestes dues formes tant poden ser núvols de pluja o bé arbres, donat que els colors encara no signifiquen res per a la Maria Antònia. A sota, de color moradenc, unes rodones que conformen una espiral, acabada amb un traç llarg cap a la vora dreta del paper. I més rodones, aquestes més petites i apitxades, que acaben amb dos o tres rinxolets, iguals que els que hem vist en pàgines anteriors. Encara més avall, tot de guixades morades més apitxades a l'esquerra que es van allargant i acaben en petits grups cap a la dreta. I acaba de reblar l'obra amb unes formes negres que s'esvaeixen abans d'arribar a la vora del paper; són fetes amb una gran seguretat, paral·leles entre elles, que, sobtadament s'interrompen per donar lloc a unes formes més indefinides. És un treball molt complex malgrat ser fet per una nena tan petita. Hauria estat interessant enregistrar el diàleg amb ella mateixa mentre anava fent. Hi ha criatures que solen parlar en veu baixa quan treballen, d'altres fan sorolls amb la boca, uns altres mouen el cap i el cos...; és un diàleg entre elles i el treball que fan, en què les persones grans hi fan nosa. Interrompre-les és malbaratar una vivència molt rica de contingut. L'adult s'ha de mantenir en certa manera allunyat d'una criatura així, mirar-la i, sobretot, escoltar què lliga amb què. Portar un magnetòfon de mides ben petites a la butxaca és un recurs que ens ajudarà a entendre el pensament, la lògica d'aquests pensaments, i encara més els sentiments que se l'emporten a un món imaginari, són difícils de ser entesos per les persones adultes.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R. **Edat:** 04.02 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Canvi de procediment, canvi en l'expressió: pintar amb ceres, llapis de color, llapis grafit, retoladors... significa tenir sempre els tres dits d'una mà quasi fixats en l'estri; el pinzell imposa una certa distància entre el lloc on es troben els dits i la punta de cerra, a més sense la duresa dels útils anteriors. Els pèls del pinzell poden ser de cerra, de marta o d'orella de bou; els dos últims són més prim i flexibles que el de cerra i, en ser aplicats plens de pintura sobre el paper, es torcen i prenen formes varies. En aquestes edats, s'empren els pinzells de cerra, perquè, en ser més durs, no plantegen tantes dificultats i per això, al taller, han de ser a l'abast de tots els infants. En aquest treball, la Maria Antònia s'ho ha passat bé, molt bé, fent anar el color per tota l'àrea, i deu haver canviat de pensament cada vegada que ha agafat un nou color de la paleta. Una casa que no acaba de ser-ho: potser l'ocre és la teulada i el vermell, la porta; pot ser que la taca blava pintada de blanc en el seu interior sigui un "senyor"; ha anat escampant diversos blaus, vermellorsos, una mica de verd i un blanc quasi imperceptible vora la dreta del paper. Un treball ric en esdeveniments emocionals i mentals que, en poca estona, l'han enriquida. Aquest treball és, només, la petja fugaç d'allò que ha viscut Maria Antònia. Considerat en conjunt, podríem situar aquest treball com el pas dels traços abstractes, sense significació, a formes més o menys figuratives, tot i que aquí ja predomina la figuració.

N. insc.: 043 **Autora:** Maria Antònia G.R. **Edat:** 04.02 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Allò que en el treball anterior era un pèl ambigu, entre abstracte i figuratiu, aquí l'abstracció arriba a la seva màxima expressió i la nena es deixa anar, mestressa de pinzells i de colors, que escampa per tota l'amplada i l'alçada de la cartolina. L'ocre i el blau la criden més que d'altres colors més foscos, més bruts. Amb la dreta, movent els braços des de l'espatlla, fa amples pinzellades en forma d'arc, que després repeteix una mica més amunt i cap a la dreta en una direcció diferent, més horitzontal. Sobre treballs com aquest i l'anterior, hi ha molt poc a dir i molt a observar. Si és que fos possible veure què passa per les emocions i els processos mentals dels menuts i les menudes; aquest tipus de treballs, que, generalment, passen més desapercibuts per als mestres i els pares i mares dels infants, són sovint els que més fan avançar interiorment la criatura. Malauradament, el dia que la Maria Antònia va fer aquest treball no se li va demanar que cosa era cada una d'aquelles taques. Segurament devia explicar una història –o no- i hauria donat un nom per a cada una, en una relació inconscient entre les formes i llurs noms.

N. insc.: 044 **Autora:** Maria Neus C.G. **Edat:** 04.09 **Procediment:** ceres sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** La Maria Neus va venir poc al taller, perquè els dos mesos escassos de vacances dels infants dels aleshores parvularis havien de jugar, anar a casa dels avis, dels amiguets i amiguetes...; és a dir, esbargir-se. Dels treballs de la Maria Neus n'hem escollit els més interessants i significatius: el primer dia de taller, agafa una cartolina i les ceres, mira què fan els altres nens i nenes, i es posa a treballar, portada per la timidesa i la inseguretat. A dalt, a l'esquerra, només un sol literalment empresonat per l'angle de la cartolina: una cara ben detallada, somrient, lleugeramenticolorida de blanc i repassada amb un blau intens. Del cap del sol, tocant la vora del paper i limitada per la xinxeta, un cel fet de petites ratlles més espesses a mida que s'acosta a l'altra vora i s'atura quan veu el seu nom escrit a l'angle dret superior. Això fet, aprofitant la vora inferior com a línia de base, dibuixa una casa amb molts detalls: la teulada, amb les teules; la façana principal, d'un to morat, amb porta d'un traç minúscul, una finestra i una petita rodona. En canvi, la façana lateral és de dos colors, amb dues finestres i una porta més grans. Bo i seguint la mateixa línia, va perdent la inseguretat i comença a pintar flors, totes iguals i d'alçada diferent; hi afegeix petits traços per representar l'herba i acaba amb la representació d'una palmera, molt ben aconseguida. La resta, quasi la totalitat del paper, és buida, no hi ha res: estem davant d'una nena que ha tingut por de la cartolina, massa grossa pels dibuixets que deu estar acostumada a fer. Si aquesta buidor persistís ens podria indicar que la nena té algun problema de tipus emocional o molt poc sentit estètic. El següent treball ens dirà que no, que no presenta cap d'aquests dos aspectes.

N. insc.: 044 **Autora:** Maria Neus C.G. **Edat:** 04.09 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquest treball també és de la Maria Neus. Ningú no diria que el que hem vist anteriorment i aquest puguin ser obra d'una mateixa nena; en aquest ha perdut la por, se'n va directe cap als potets de pintura i s'explica a bastament. A baix, ja veiem ben formada la línia de base. A dalt de tot, un cel més ampli amb núvols quasi idèntics i molt ritmats, les distàncies de l'un a l'altre, les formes i la mida signifiquen que la nena té un bon sentit del ritme. El sol, un quart de rodona amagat rere el cel, no és tan perfecte com el del treball anterior perquè amb el pinzell no pot detallar tant; ara bé, comparem aquest sol amb el del treball anterior: tots dos riuen. La Maria Neus és una nena feliç. Baixem altra vegada cap a les dues cases i les tres flors. Les cases, aparentment idèntiques tenen un detall desigual: la finestra de sobre les portes; la de la dreta és quadrada i l'altra rodona. Sembla que la marcada desproporció entre les cases i unes flors tan grans hauria de ser una equivocació patent; des de la lògica adulta ho seria, però aquest detall de proporció correspon a la lògica infantil, que no és lògica sinó emoció. Si la nena ha fet aquestes flors quasi tan grans com les cases és que emocionalment considera més importants les flors, dues de les quals són iguals i la tercera, diferent: només té un sol color. I, encara, un detall molt important i molt característic de l'etapa d'evolució posterior: les muntanyes- que representa més enrere per superposició- constitueixen una segona línia de base, de formes semblants i amb ritme decreixent cap a l'esquerra. El fet que empleni la resta amb abundants tocs de pinzell ens diu que, ara, a diferència del treball anterior, l'espai la molesta, i no es cansa d'anar fent picar la punta del pinzell sobre l'espai buit, cosa que demostra que té un gran sentit estètic. De tant en tant, hi afegeix ocells en forma de V o fins i tot de Λ: aquestes formes són bé copiades de la pissarra, bé perquè alguna persona adulta l'ha ensenyada a "dibuixar bé un ocell quan vola". Ella l'hauria fet molt més bé.

N. insc.:106 **Autora:** Gemma M.T. **Edat:** 04.0? **Procediment:** modelatge amb fang, després pintat i envernissat **Mides:** el quadrat de la base fa 20 x 20 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Abans de començar a treballar, la Gemma ja sabia què havia de fer: posar la rajola dins d'una bossa de plàstic, perquè, si no, com que el fang en assecar-se disminueix de volum –es fa més petit- li hauria esquarterat tota la base del treball. Després, sobre el plàstic, modela aquesta base, un animaló –sembla un conillet- amb el seu jaç i el menjar dins al seu lloc. El conjunt traspua sensibilitat, més freqüent en les nenes que en els nens. És probable que s'hagi inspirat en alguna escena de casa seva o de qualsevol lloc; és ben cert, però, que aquest treball prové d'alguna vivència de la mateixa autora. Fer treballs d'aquesta mena és interessant, perquè en modelar la base, per exemple, la Gemma ha hagut de prémer els dits sobre el material: sap que, si no, quan l'argila s'assequés, cada trosset que ha anat afegint amb tanta paciència es deslligaria del conjunt i la base se li esmicolaria. També és útil observar com també ha anat unint les diferents parts de cada element (el conill, la menjadora i el plat amb la minestra), i aquests amb la base, amb la mateixa finalitat. Les obres d'argila no les coïem mai al forn: els nens i les nenes estimen – i molt- allò que fan; amb la temperatura de cuita els petits forats, per mínims que siguin, ocupats per aire, es dilaten i l'objecte es trenca o esclata, segons que l'habilitat de l'autor sigui bona o no. La desil·lusió que pot tenir un infant quan, en obrir el forn, veu el seu treball malbaratat pot arribar a ser prou important com perquè no vulgui tenir mai més tractes amb el fang. I aquest material és molt bo per a l'educació de nenes i nens.

N. insc.: 135 **Autor:** Josep S.N. **Edat:** 04.10 aprox. **Procediment:** Modelatge amb fang
Mida: les mateixes que a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** No sempre toca estar inspirat tal dia a tal hora (posem per cas, els dimarts de set a dos quarts de vuit del vespre); llavors, la criatura se'n surt com pot i –diria que inexorablement- fa un cendrer o una tassa i una cafetera, formes senzilles que deuen haver après al parvulari. Aquest sembla ser el cas d'en Josep: un dia va fer les formes i a la sessió següent la pintà, va esperar que la pintura s'assequés i tot seguit l'envernissà. Durant aquestes edats, els va bé fer aquestes petites coses, perquè aprenen i es perfeccionen amb el treball amb l'argila. És un exercici de ditets amb el qual es va adquirint més i més habilitat.

N. Insc.: 158 i 135 **Autors:** Ramon C.M., la figura de l'esquerra, i Josep S.N., la de la dreta **Edats:** 04.03 i 04.10 respect. **Procediment:** Modelatge amb argila **Mides:** la figura de l'esquerra, uns 15 cm d'alçada **Tema:** lliure, per les edats **Comentari:** En Ramon agafà una bona quantitat de fang i anà apilant-lo a base d'esmicolar el tros d'argila, de manera sistemàtica i diversa, per construir un bloc més gros del que té a les mans. El resultat és insòlit, mai cap criatura d'aquest edat havia començat a

treballar l'argila d'una manera semblant ni amb tanta quantitat de material i n'havia fet una pila.

En Josep titulà el seu treball "cosa"; tot i que es podria dir que sembla un animal; les formes –fetes pel mode sintètic- són bastant difícils de distingir, només si ho fem per parts, podem endevinar-hi un cap amb cara i orelles, cosa molt natural en la representació d'animals, perquè en aquesta edat solen representar-los amb la totalitat del cap en forma humana, com es pot observar en aquest treball d'en Josep. Quan les criatures identifiquen el seu treball com a "cosa" pot significar: a) que no associen la forma obtinguda amb res de real, treballen pel gust de fer-ho, b) que encara són massa petites i no poden lligar allò que fan amb la seva primera intenció, i c) que s'han desanimat en veure que no han reeixit en la intenció que tenien en començar a modelar. La diferència entre els dos tons marcadament diferents de l'argila rau en el fet que quan es van fotografiar tots dos treballs, l'un –el de l'esquerra- encara era humit, i l'altre ja era del tot eixut.

N. insc.: 148 **Autor:** Joan S.V. **Edat:** 04.03 **Procediment:** Modelatge amb argila, pintat i envernissat **Mides:** relació 1:1 amb la mida real **Tema:** per l'edat, lliure (la figura blanca, amb el cap vermell és *un centpeus com fa l'ou*, va dir en Joan **Comentari:** En Joan no va venir gaire temps al taller, però ens deixà aquestes dues figuretes tan característiques dels infants de la seva edat: els animals tenen cara humana. La presentació següent mostra aquestes dues figures des d'un altre angle per tal que quedin més ben explicades.

N. insc.: **Autor:** el mateix que el de la pàgina anterior **Edat:** la mateixa **Procediment:** Modelatge del fang, pintat i envernissat **Mides:** uns 15 cm la figura central **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquí acabem de veure la figura verda, que anteriorment no quedava prou explicada: es tracta d'una animal assegut, amb la cua petita i enlaire, i la cara, que equival a la rodona –aquí, en tres dimensions- de com representen la cara humana. La figura més alta, que no era a la pàgina anterior és una mena de cova multicolor amb un forat per entrada. Observació: els nens sovint fan aquestes formes fàl·liques.

N. insc.: ? i 158 **Autors:** Desconegut el de la figura de l'esquerra; Ramon C.M., la de la dreta
Edats: ? i 4.02 respectiv. **Procediment:** Modelatge del fang (pintada i envernissada la figura esquerra) **Mides:** les mateixes de la fotografia **Temes:** per l'edat, lliure **Comentari:** Heus aquí dues mostres del primer encontre amb el modelatge. La figura pintada i envernissada de l'esquerra, és plana: només té tres potes i una cua (o quatre potes i escuat); la d'en Ramon també és perfectament plana, però mostra de manera més evident l'estadi en què el modelatge és treballat com si es dibuixés amb llapis sobre la taula. En Ramon ha fet ratlles amb el fang i ha anat unint els trossos per representar aquesta obra de caràcter ambigu: no sabem si és un "senyor" o un animal, sobretot pel fet que uní les parts per contacte, i, un cop el fang s'eixugà unes es van trencar i unes altres es van mantenir intactes. Podem observar com la cara d'aquest animal –segons sembla, per la situació de les orelles– és rodona i hi ha afegit dues petites esferes per ulls; en canvi, la boca és una incisió modelada amb la punta de l'espàtula. El modelat de l'argila, quan és fet per infants o per nois i noies de qualsevol edat, es pot treballar de dues maneres: la sintètica i l'analítica. El treball d'en Ramon, en aquest cas i en l'anterior també, és fet amb la *tècnica sintètica*: primer fa les parts i acaba unint les unes amb les altres. En canvi, en la *tècnica analítica* es procedeix a l'inrevés: es va traient del bloc de fang tot allò que hi sobra o se'l deforma fins arribar a obtenir la o les formes desitjades. En aquest cas, com que no hi ha costures, l'èxit és més segur, però més complicat quan són tan petits. En tenim un exemple en la figura amb aspecte de cova d'en Joan S.V. No obstant això, sovint modelen amb l'alternança o predomini d'ambdues tècniques. Per exemple, en Ramon ha utilitzat, en certa manera, la tècnica analítica quan ha afegit la boca al seu personatge.

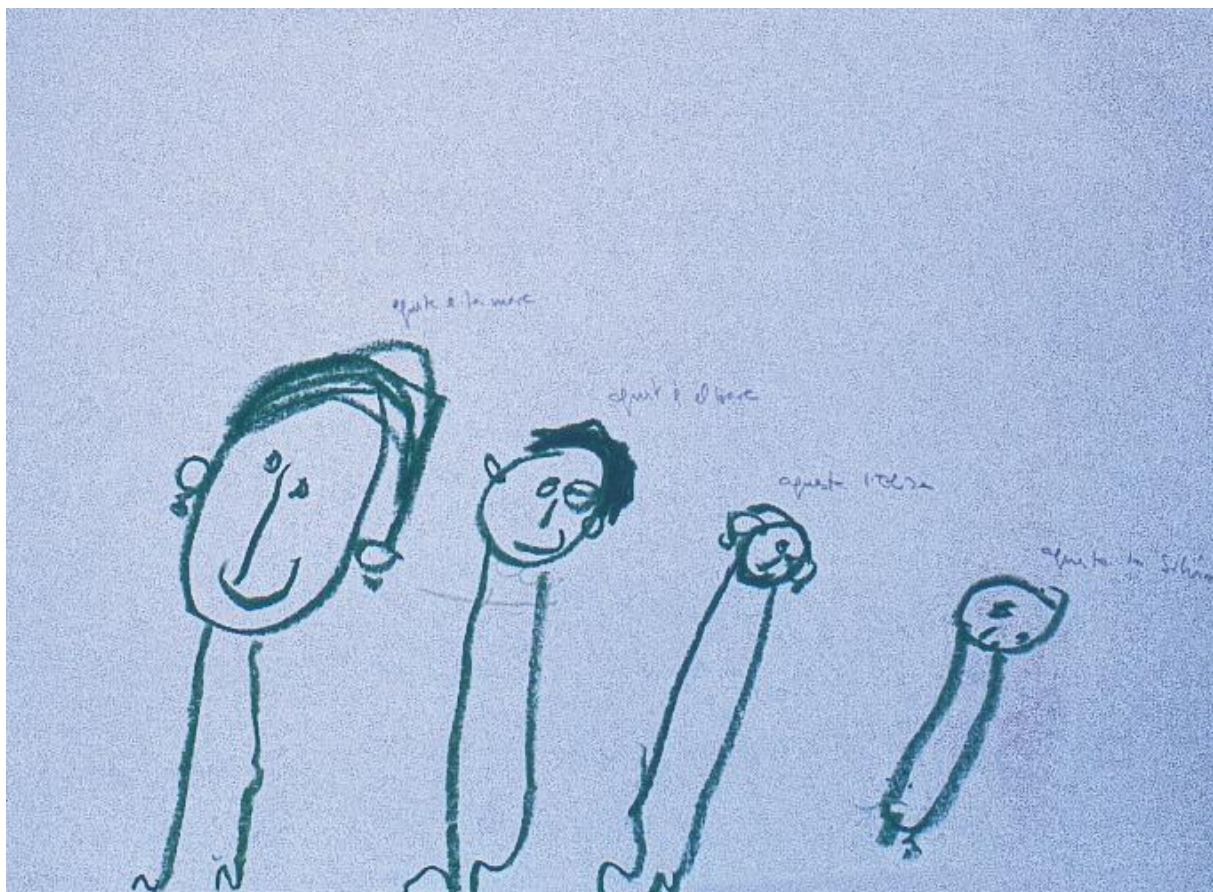
N. insc.: 158 **Autor:** Ramon C.M: **Edat:** 04.06 **Procediment:** Modelatge del fang, pintat i envernissat **Mides:** les mateixes que apareixen a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure: a l'esquerra "cosa" i a la dreta, "gat" **Comentari:** Podem constatar com en Ramon va avançant en el tractament de l'argila, cada vegada més segur del que vol fer i del que fa. A la pàgina següent podrem veure les mateixes figures des d'un altre angle. Continua treballant amb el mode sintètic, com podem veure en les orelles, la cua i el musell del gat, i de cada una de les parts de la "cosa". Ara ja sap cosir les diverses peces per tal que no li caiguin quan el fang s'assequi, sobretot en la "cosa", constituïda per tantes parts diverses. Ha esperat uns dies perquè el material perdés la humitat per poder pintar ambdues formes al seu gust, i a la sessió següent les ha envernissades.

Les mateixes obres de la pàgina anterior vistes des d'un altre punt per tal de veure les tres dimensions dels treballs.

N. insc.: 162 **Autora:** Elisa P.C. **Edat:** 04.01 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure (ha posat noms a les formes. A l'esquerra, la Sílvia, la seva germana petita, i a la dreta s'ha representat ella mateixa) **Comentari:** L'Elisa és una nena que fa poc que ha arribat al taller i aquest és un dels seus primers treballs; es troba en un moment de canvi en els garigots controlats i en les representacions del cos humà, però encara no ha adquirit el sentit de la verticalitat. Aquest aspecte és molt important per a les i els mestres perquè fins que no representi la figura del "senyor", la casa o els animals ben verticals, no podem ensenyar-la a llegir, per la impossibilitat que li representa veure i fer les lletres en qualsevol direcció. R. KELLOGG (1970) assenyala el perill d'ignorar aquesta circumstància, per tal com molts infants, en les seves primeres etapes d'expressió gràfica, mentre no aconseguen veure la vertical podrien passar fàcilment per dislèxics. Això no obstant, l'Elisa sí que té la noció de "més gran que/més petit que", perquè ella es dibuixa més gran que la Sílvia. Això podria ser així per dos motius: bé perquè en realitat és així, bé perquè emocionalment ella es dona més importància. També s'ha representat amb una massa de cabells més gran i és perquè sap i se sent els bonics rinxols negres que li envolten el cap. També representa ulls, nas i boca, però les cames de la Sílvia són només un intent i les seves són ambigües: hi ha un traç que va del seus cabells als de la Sílvia que pot ser interpretat per un braç o fins i tot una cama. Els traços verds ordenats més avall i més a l'esquerra del seu cap podrien representar el seu cos. Aquests traços podrien ser un indicatiu que l'Elisa, de moment, treballa amb el braç i la mà esquerres.

N. insc.: 162 **Autora:** Elisa P.C. **Edat:** 04.02 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure (la seva família) **Comentari:** Veiem que l'Elisa posa noms als seus personatges per aquest ordre, d'esquerra a dreta: "Aquesta és la mare, aquest és lo pare, aquesta és l'Elisa, aquesta és la Sílvia". Del més gran, emocionalment, al més petit. Aquestes figures encara no són ben bé verticals, però ja comença –llevat de la més petita- a fer-los tocar de peus a terra: el traç de les cames acabat amb una mena de ganxo són els peus. És la manera com se'ls sent: amb ells s'arrapa a terra. Totes les cames surten del cap respectivament, els braços encara no hi apareixen. Les cares són rodones inclinades de diverses mides, es van empentint conforme desplaçem la vista cap a la dreta; la cara de la mare és la més gran i ben detallada: cabells, ulls, nas i boca i, clarament destacades, les orelles amb les arracades. El pare ja presenta un cap més petit i les cames més llargues, tan llargues com les de l'Elisa, però el cap que s'hi aguanta també és detallat com a home: cabells només dalt del cap, ulls, nas i boca i també orelles; l'ull esquerre del pare té un traç horitzontal que per a la nena pot tenir una significació que pot considerar-se fortuïta, de moment o també pot ser que el dibuixi fent l'ullet, tal vegada per un costum del pare. L'Elisa es dibuixa seguint la inclinació dels caps, però el seu és més petit que els dels seus pares i també mostra els ulls, el nas, les orelles també amb arracades, i una boca somrient com les altres tres; el traçat d'aquesta boca coincideix amb el traçat de la rodona, per això pot passar desapercebuda. La Sílvia no toca de peus a terra, cosa que pot significar que encara no camina; en canvi, és la que té el cos més definit: primer en forma de bossa i després amb l'afegitó de dos peus. El dia que l'Elisa va representar aquestes figures, la Sílvia tenia un any i mig. Continuem analitzant la Sílvia: el seu cap no té cabells, sigui perquè és rossa, sigui perquè en tenia pocs; a més, el nas de la Sílvia és dibuixat diferent dels altres, degut que, en ser l'Elisa més gran, la veia en picat i la forma no la veia com les del pare i la mare. Veient aquest treball en conjunt, algú

podria considerar el significat de la mare respecte al pare, no res més que aquest: l'Elisa va al parvulari de l'escola on treballa la seva mare i la veu molt sovint –oi més tenint en compte que fan les quatre anades i tornades juntes-, mentre que el pare, per exigències de la professió, no el pot veure tant sovint. Un altre detall a tenir present: tots riuen, l'Elisa és una nena feliç.

N. insc.: 162 **Autora:** Elisa P.C. **Edat:** 04.02 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** l'Elisa torna al tema recurrent de la representació de la seva família. Primer, dibuixa el sol –“ara faig lo sol”–, després veiem la Sílvia, els pares i ella. Un detall importantíssim: totes les figures són ben verticals; ara, l'Elisa és en condicions de començar a aprendre a llegir. En pocs dies la nena ha fet un pas endavant molt clar. La Sílvia ja té les faccions com els altres personatges, però en petit, té orelles i porta arracades; les cames no són importants, potser perquè encara no camina del tot bé. Pel que fa a les altres tres figures segueix la mateixa tònica que en el treball anterior, però, ara, el cos està més ben definit, ha tancat les cames amb una ratlla horitzontal: són els traços paral·lels que omplen les cames, dibuixades exactament com fa uns dies. L'Elisa va posar noms a tots els personatges: “la Sílvia, lo pare, l'Elisa i... mira, la meua mare!”. El fet que la Sílvia quedi enrere i ella es posi entre el pare i la mare, pot indicar una certa i sana gelosia. També pot, pel que fa referència a la Sílvia, que la imagini més enrere, com si intentés atrapar-los, la forma de les cames de la petita fan realment la impressió dels tempteigs de les primeres etapes de l'aprenentatge, perquè caminen amb les cames obertes per tal de disposar de més superfície i mantenir l'equilibri. L'Elisa s'ha fixat i ha expressat molt bé la manera com els infants fan els seus primers passos.

N. insc.: 162 **Autora:** Elisa P.C. **Edat:** 04.03 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Si el tema recurrent de la representació de la família fos sempre més o menys calcat l'un de l'altre, podríem pensar que la nena es troba en un estat de bloqueig psíquic. Però no és aquest el cas, car ens trobem davant de quatre representacions ben diverses: el més curiós és la representació dels ulls del pare, amb un ull d'un color diferent de l'altre. Tots els personatges continuen rient i aquell pic de gelosia decreix: totes dues nenes, ara, estan entre el pare i la mare; l'Elisa s'explica: "lo meu pare, la meva germana Sílvia -no en té cap d'altra-, l'Elisa (jo), la meva mare... anant a comprar a la carnisseria". La diferència més marcada rau en les cames i peus: aquesta vegada les cames són més curtes i els peus més llargs, han perdut la seva forma de ganxo. Tots tenen orelles i la mare i les nenes porten arracades, cada vegada més grans i fins i tot més detallades les de la Sílvia. L'únic que crida l'atenció és la forma que amaga o representa els peus de la germana, difícil d'interpretar; potser la nena havia estrenat unes sabates o començava a caminar. El fet que el pare tingui tres peus no és altra cosa que la rectificació del primer traç. Aquestes formes de representació de la figura humana és pròpia dels primers estadis de l'expressió infantil, amb què comencen la figuració traçant només un cap, amb ulls i, molt sovint, sense nas/boca, ni cos ni braços ni cames. L'Elisa no dibuixa els braços, però sí els peus: per ella són molt importants, perquè està molt acostumada a caminar i se sent més els peus que les mans. Un dels seus punts d'interès són les arracades, que magnifica i no oblidar mai. I tampoc no es descuida dels cabells. També són de notar les boques, tan diferents les unes de les altres.

N. insc.: 162 **Autora:** Elisa P.C. **Edat:** 04.06 **Procediment:** llapis sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Han passat tres mesos des de l'últim treball de l'Elisa –compareu aquest amb el de la pàgina anterior-. L'Elisa ha madurat i ha, canviat de tema i de formes; aquesta vegada el sol és a la dreta –recordeu que és esquerrana- dibuixat com per obligació: una rodona sense acabar de tancar i cinc radis fets com sense esma, com per acabar aviat. I tot seguit una filera d'ocells volant, traçats amb una gràcia innegable; generalment, els nens de la seva edat per dibuixar un ocell el pensen i van afegint les parts del cos, amb les ales desplegades i les potes verticals, amb un nombre desigual de dits. El més sorprenent és que l'Elisa els dibuixa volant; fa el cos i, sense treure el llapis de la cartolina, continua fent una sèrie de traços com si cada ocell tingués moltes ales, és a dir, dibuixa en una sola imatge els moviments de les ales en volar i, si els observem bé, fan realment la sensació de volar. En l'últim ocell de l'esquerra, podem endevinar les filigranes que fa amb la barreta de cera: comença per la part de sota, dibuixa un 3 i l'enllaça amb una corba extraordinària que torna al començament; o sigui, el fa d'un sol traç, i no aixeca la barreta fins que n'ha acabat el cos i la cua; després, hi afegeix dues orelles i dues potes, les quals, sorprenentment, dibuixa de la mateixa manera: un W, que, a la vegada, representa potes i boca. Però no acaba aquí: per a cada ocell segueix el mateix mètode, sense repetir-lo. Es tracta d'un procés de tempteig des de la dreta fins a l'esquerra? La línia de terra també és feta d'una tirada, començant per la dreta; a part, dibuixa els ulls. Ara, anem cap a la part baixa de la cartolina: hi veiem un traç continu i segur de la línia base per a representar l'herba, d'on surten les flors, totes ben verticals, primer de tons diferents; emportada per l'emoció del moment, a partir de la sisena flor ja totes són del mateix color. Totes les flors són idèntiques en el concepte, però varies en l'alçada i en nombre de pètals; per a aquestes flors ha seguit un procés semblant al dels ocells: dibuixa un cercle i, amb un moviment continu i rítmic, dibuixa els pètals, els quals, en alguns casos, enllaça directament amb la tija fins arribar a la línia de terra; tot seguit, dibuixa la fulla. Al centre de la composició hi ha tres personatges, d'identificació ambigua els dos de l'esquerra. A la dreta, un

cavall –l'Elisa, de petita, tenia imatges eidètiques¹ (H. READ, 1947) i explicava que a la seva cambra hi havia cavalls i altres animals, que ella veia com a reals, i no ho eren, és clar. Per això explica tan bé el cavallet de la dreta, amb el cap ben format, morro i ulls, orelles, crinera, cinc potes, probablement perquè ha dibuixat l'animal de front i de perfil alhora i una cua que s'enfila tota enrinxolada. Porta un genet d'una forma que desdii de tot el conjunt, perquè aquesta és una figura copiada: els personatges-filferro, tan freqüents dels llibres i pissarres; com que és un clixé escolar, no el tenim en compte. Al mig, una mena de figura desconcertant: el cos té la forma del d'un insecte i en surten dos grans braços amb un nombre desigual de dits a les mans –cosa normal en aquestes edats-. Si relacionem la forma del cos amb la de les cames, tant podem imaginar que es tracta d'un insecte com d'una persona ajupida. Els peus són correctes; en canvi, el cap també és acolorit del mateix to morat, la boca queda reduïda a un punt i els ulls d'una forma completament inèdita: només són petites ratlles radials a partir del mateix punt, és a dir, les pestanyes. Canvia de color, agafa un blau clar i sembla que representa els cabells com un serrell que s'amaga dintre d'una mena de casquet que pren formes diverses en els seus extrems i en la corona dels cabells. Es tracta, potser, d'algun personatge dels dibuixos animats de la televisió, com ara l'abella Maia? Ens inclinem a pensar que, versemblantment, és una persona ajupida. Finalment, la figura de l'esquerra sembla un híbrid de cavall i de gat/conill. El cap, amb tres orelles de cavall (la del mig seria la crinera), la boca somrient i la cara amb els ulls amagats rere una figura radial, una forma que s'acosta a certs personatges de Disney; aquesta figura no té braços, i les potes semblen de cavall, amb els ungles dibuixats amb prou perfecció.

Aquest dibuix és, per ara, un dels més interessants de l'Elisa, per l'abundància de detalls, per l'alt grau d'imaginació, pel treball mental de sintetitzar el dibuix de les formes i per emplenar tota l'àrea de la cartolina. I sap expressar molt bé el moviment.

Anem, ara, a parlar del cavall de cinc potes. Ho farem explicant una conversa entre dues nenes de sis anys, la Maribel i la Marta. La Maribel havia arribat al taller sense cap idea –generalment, moltes criatures ja entraven amb un projecte al cap-, i em va preguntar:

-Maria, què podria dibuixar...?

-A veure, què podries dibuixar? Que teniu gos a casa teva?.

-Sí, quin vols que dibuixi?

-Ah! en teniu dos?

-No, en tenim deu.

-I com hi caben tants gossos en un pis?

-No, els tenim al solar.

-Doncs, dibuixa el que t'agradi més.

Va agafar cartolina, xinxetes i ceres i es posà a dibuixar al costat de la Marta, que anava fent la seva.

Quan ja quasi era l'hora de plegar, em ve la Maribel i em diu:

-Maria, ja estic.

I me'n vaig anar a veure el dibuix acabat. La Marta, en sentir els meus comentaris, va mirar el dibuix de la Maribel, i, sobtadament, exclama:

-Apa, si aquest gos té cinc potes! Encara no ho saps que els gossos en tenen quatre?

I la Maribel:

-Nena, no ho saps que els gossos fan pipí?

Vaig girar cua, no podia dissimular les ganes de riure.

Des de llavors, mai no em comprometo a dir quin és exactament el nombre de potes que té un animal. Perquè, d'altra banda, quan els infants dibuixen les mans amb dits, generalment el nombre de dits de cada mà és diferent. I així amb molts altres detalls.

¹ Imatge visual, gairebé al·lucinatòria, pròpia dels infants i dels pobles primitius, els quals tendeixen a convertir els processos mentals en imatges (*Gran Diccionari de la Llengua Catalana*).

N. insc.: 172 **Autora:** Clara S.N. **Edat:** 4.04 **Procediment:** Pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure: *Avui plou* (va ser, efectivament, un dia de pluja) **Comentari:** Avui, per primera vegada, la Clara ha pintat uns personatges de perfil; molt aviat per l'edat que té. Quan ja ha enllestit la pintura i la dona per deixar-lo eixugar, diu "avui, plou", però no ha deixat de representar un tros de sol a l'angle superior dret del paper, com passa, en general a tots els infants de la seva edat. Els personatges, semblants en la forma i variats en el color, corren a aixoplugar-se sota l'arbre, tots amb un gota sobre els cabells. El ruixat és bastant fort, com indica la pluja que cau a grans pinzellades; el perfil d'un núvol, rodó i negríssim al mig de la part superior. L'arbre també és pintat amb negre, llevat el contorn de la capçada, indicat amb verd. Per l'edat que té la Clara, ha pintat una línia de base molt ben estructurada, però les formes negres de sota l'arbre sembla que vulguin representar que l'herba és mullada per les gotes que cauen de l'arbre (encara que aquestes no hi apareguin). En pintar la pluja, el color groc se li ha embrutat una mica amb el verd. Les formes dels personatges són molt simples (si ho hagués representat amb llapis, hauria posat més detalls, però l'amplada del pinzell no li ho ha permès). Expressa molt bé el moviment, per la seva edat, però, en representar-lo així, en forma de Λ , explica molt bé l'acció de córrer. Els cabells, iguals de forma en cada un d'ells, són magnificats per la percepció que en té: allò que més aviat fem quan plou és tapar-nos el cap, perquè sentim la força de l'aigua quan hi peta i ja no l'experimentem com una vertical, sinó com una cosa rodona que ens cau a sobre. Per això, cal aclarir que no són barrets allò que porten al cap, sinó la massa de cabells i la gota de pluja, a sobre.

N. insc.: 172 **Autora:** Clara S.N. **Edat:** 04.05 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema :** per l'edat, lliure **Comentari:** La figura ocupa quasi tota l'alçada del paper, amb la presència ínfima, però inevitable, del sol, i una flor enorme. Els colors, llevat del sol, són emocionals, no són els reals: la Clara, més que pensar de quin to podria ser cada cosa, s'ha esplaiat en l'acte de pintar; el pintar, que tanta fruïció dóna als infants (i també als adults, fins al punt que és integrat a la psicologia com a recurs terapèutic), i també pot ser que algú hagués embrutat la paleta retornant els pinzells a colors que no els corresponia. Aquí, la Clara ha pintat una escena ben senzilla: un –pel que sembla- nen i una flor; tots dos ocupen la pàgina d'una manera molt equilibrada. El “senyor” porta una caputxa al cap, però deixa veure ben bé els cabells; pinta la cara amb el màxim detall que li permet el pinzell, amb celles, ulls, nas i una boca somrient amb dos clotets a cada costat (ella mateixa els té a cada galta). Coll i cos es fonen en un rectangle que porta tres botons. Tant braços com cames són incorporats correctament al cos (la Clara s'ha descuidat de pintar l'interior del braç dret de la figura, o no ha tingut temps de fer-ho), les mans tenen el mateix nombre de dits, tres, i el peus són formes compactes, és a dir, també hi són ben expressats. A sota el cos, també pintat d'un blau lleugerament més clar, hi ha una forma com aquesta $\neg$, que indubtablement es refereix a un penis: és per a dir-nos que es tracta d'un nen. Al costat esquerre de la cartolina, compensant la forma pesada d'aquest nen, pinta un flor molt alta, monocolor, amb dues fulles que es limiten a ser dos traços que conflueixen al mig de la tija. La mida d'aquesta flor, tan desproporcionada des del punt de vista adult, es refereix als sentiments de la Clara per a les flors, si no, hi hauria pintat un element diferent. Pel que fa als dits de les mans, als botons del cos i, potser també la fulla de l'esquerra, han estat pintats amb els dits. En aquest treball la Clara ha hagut de resoldre

una sèrie de dificultats i hi ha reeixit, senyal que ens informa que és una nena que no es fa enrere davant les dificultats.

N. insc.: 172 **Autora:** Clara S.N. **Edat:** 04.08 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina blava **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure, *un senyor i una senyora que van a nedar (?) i passen pel bosc* **Comentari:** Aquest i els dos treballs anteriors han estat fets directament en pinzell, sense intervenció del dibuix previ amb llapis, cosa que representa un gran esforç d'imaginació i sentit estètic, pel fet que no hi sobra ni hi manca cap pinzellada. És una composició dinàmica aconseguida amb la situació dels elements que la integren; en efecte, començant per la cabana, el senyor, la senyora i l'arbre/flor, determinen una línia inclinada que comença a la paret de la cabana i va a morir al peu de l'arbre/flor, l'alçada del qual compensa l'efecte caiguda de la inclinada¹. Per tot això i també pels colors emprats, ens trobem davant d'un bon treball. Comencem, ara, pel sol, tan ben arrodonit i amb els raigs d'un altre color, i continuem per la cabana, al mig de l'entrada de la qual hi ha potser una obertura, potser un arbre amb la capçada verda que es confondria amb el verd dels vents de la cabana. La primera possibilitat sembla la més raonable. L'home, hi és representat amb un cap molt gran, degut al fet que el pinzell era brut i, amb la intenció d'esmenar-ho, no es devia adonar que l'anava fent més gran; porta cabellera llarga i negra i els braços quasi passen desapercebuts per la finor de la pinzellada; la cama dreta forma un angle per expressar que el senyor camina; la cama esquerra queda amagada rere el cos de la senyora, que també té cabellera llarga i rossa. Les faccions de la cara li queden esborrades per l'abundor dels cabells, i també té els braços esquifits en relació a la resta de la figura; porta brusa verdosa i una faldilla llarga i fosca, protegida per un davantal blau, que juga amb la camisa del senyor, i els peus amb sabates grans. L'arbre ens mostra un tronc massa gruixut, pel fullam i les branques que ha d'aguantar: les fulles són molt ritmades i de tons de verd molt variats, segurament pintats amb les puntes

¹ Fa pensar en l'obra *Els cecs*, de Brueghel del Vell.

del dits. Aquests arbres/flors que hem vist fins aquí són força freqüents en les nenes d'aquesta edat. La pintura és un procediment difícil per a poder expressar-se en unes edats tan primerenques, per això la tria del pinzell adequat per a pintar allò que l'infant vol és un aspecte molt delicat. La dita popular diu que "fent i desfent aprèn l'aprenent"; això és el que cal aplicar en aquests casos; aprenen més si es deixa que vagin aprenent per ells sols, que no pas solucionant-los els problemes amb les indicacions de quins pinzells i quins colors han d'aplicar i com, perquè, si es procedís així, els prendríem una part important de la seva educació. Ara bé, si la criatura es mostra decebuda dels resultats obtinguts, cal ajudar-la i animar-la, sense aplicar remeis convencionals; el que s'ha de fer, llavors, és buscar el camí que el porti a superar el seu desànim. Hi ha moltes vies de resoldre situacions com aquesta i és la persona que educa qui ha de trobar el camí per a cada infant concret.

Entre el primer treball de la Clara que hem vist i aquest últim, han passat quatre mesos. Significa que, durant una temporada, s'ha estimat més pintar que dibuixar. És clar que també ha fet moltes altres coses, però és notori com la nena manifesta un caràcter molt propi en aquestes tres pintures, perquè totes elles han estat executades en temps diferents i mantenen un mateix tarannà.

N. insc.:172 **Autora:** Clara S.N. **Edat:** 04.11 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Comparat amb els treballs anteriors, aquest és més aviat pobre d'expressió, hauria estat més interessant si s'hagués limitat a representar l'esquiador amb la posició de la cartolina vertical. En adonar-se que li sobra massa cartolina hi situa una casa. Una casa de perfil, amb el pla de la façana abatut endavant. La xemeneia, com passa sempre en les edats que tractem, surt perpendicular al pla de la teulada i xemeneia i fum queden inclinats. Inconscientment, la Clara ha representat el fum en la direcció correcta: aquest és l'element que dona equilibri al conjunt, de manera que casa, muntanya i esquiador queden units en un tot. Dalt de tot de la pista de neu, hi ha un personatge disposat a esquiar; és en aquest indret on es veu la part més interessant del treball de la Clara: porta un barret amb ales, el coll ben abrigat, un anorac d'un to ocre fosc, la cara ben detallada, els braços acaben en unes mans abrigades amb unes manyoples per no tenir fred, els pantalons acabats en unes botes ínfimes, que aguanten fortament els pals, i, finalment, els esquís, com disposats a començar a lliscar per la neu. L'esquiador va com coronat pels flocs de neu, que només cauen sobre seu perquè són els únics quetenen significació. La Clara, en aquest cas, sí que va dibuixar-ho tot abans de començar a posar-hi color. És de destacar la figura del sol, sempre amb cara humana.

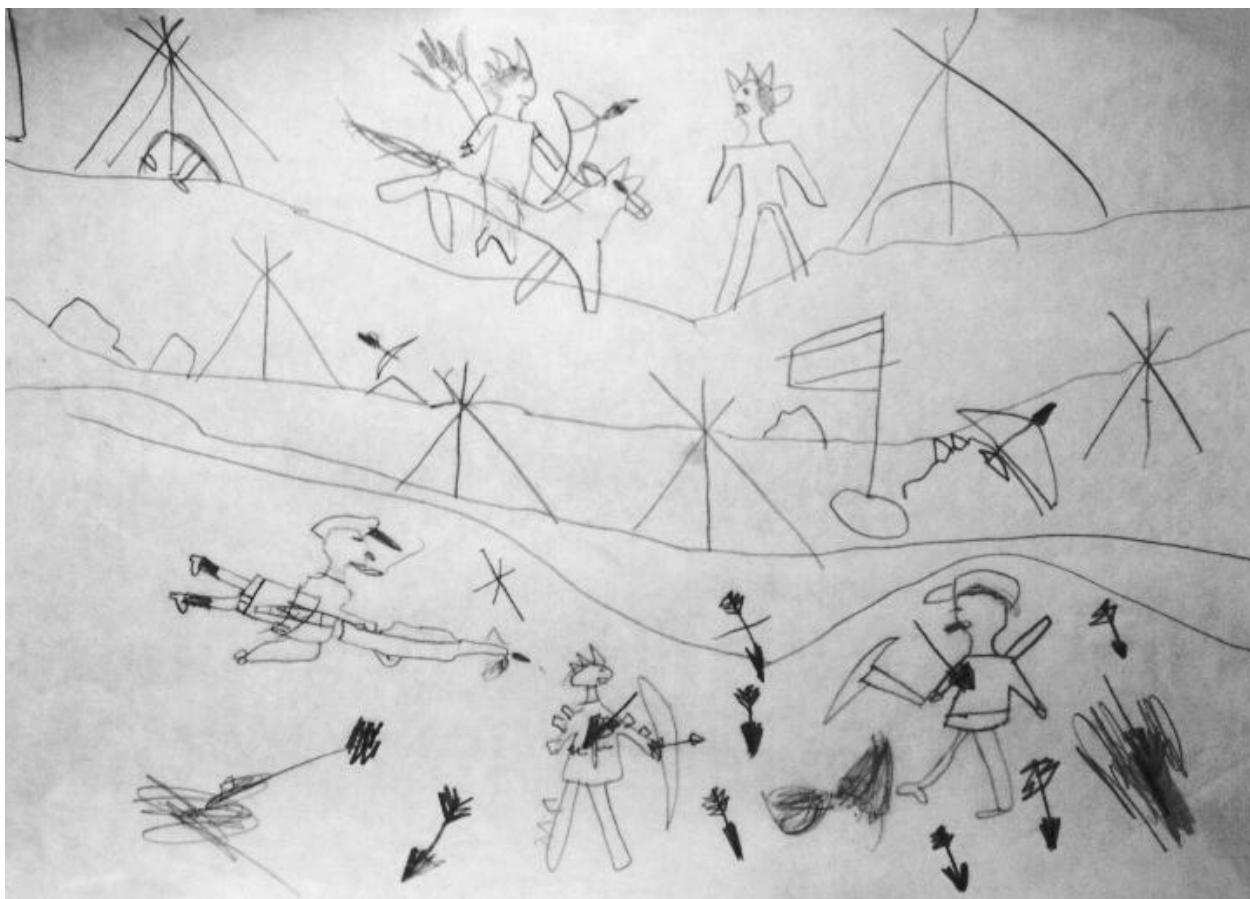

N. insc.: 179 **Autor:** Xavier G.C. **Edat:** 04.08 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquesta criatura ja hi va néixer amb aquest do: una capacitat d'observació fora del que és normal per a aquesta edat. I si a això, hi afegim l'oportunitat d'experimentar vivències úniques i la facultat d'expressar-les, tot plegat ens fa un Xavier altament capacitat, un noi superdotat per a les arts. Quatre anys i vuit mesos, en Xavier pinta una barca vista des de la superfície de l'aigua, i, a més, en un dia que la tempesta és a prop. El cel, amb una gran habilitat, no té la forma d'una ratlla o d'una franja enganxada a la vora de dalt del paper –que és el que fan el comú dels nens i nenes en vorejar els cinc anys-, no. En Xavier carrega el pinzell de pintura i fa uns gran taca a base de pinzellades informals que li donen vida. El dibuix que rau sota les pinzellades que conformen la barca és perfecte: a ritmes horitzontals, agafant pinzells diversos pinta la taca groga, la negra, la verda, la blau fosc i una altra vegada negra. Són tons foscos, com la massa d'aigua marina, que també té un contorn irregular. La composició completa fa realment l'efecte que la barca llisca per l'aigua i se'ns acosta. Entre el cel i la ratlla irregular de l'horitzó, en Xavier ha pintat uns núvols carregats de mala gana. Aquest treball ja no ens parla merament d'un sentit estètic, sinó que rememora les seves experiències i, a més, mostra la seva traça en la utilització dels pinzells i la pintura.

N. insc.: 179 **Autor:** Xavier G.C. **Edat:** 04.11 **Procediment:** llapis sobre paper offset **Mides:** 50 x 35 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Hi podem comptar fins a cinc línies de base, que per ell representen no tan sols la llunyania sinó també les pujades i baixades del terreny. Aquest treball va ser dibuixat un 19 de febrer, i el que seguirà, el 26 del mateix mes; entre l'un i l'altre ha transcorregut una setmana justa. Tots dos dies devia arribar al taller amb la idea del que faria; són petits períodes de temps en què la criatura té uns mateixos interessos: aquest el devia deixar satisfet i després va repetir, tot i que sembla que el segon podria ser inacabat. Comencem per la part superior: hi veiem una tenda índia molt detallada i que, a mesura que va dibuixant-les cap a la dreta i cap a l'esquerra, les va simplificant fins a arribar a definir-les en només tres ratlles. Al costat d'aquesta tenda, un home muntat a cavall; hi ha una part del genet que no queda explicada, no té cames. Per què? Perquè per anar dalt de cavall no es necessiten. És un treball extremament sintètic en la factura: dibuixa el cavall d'un sol traç, llevat de les cames esquerreres, que queden amagades pel perfil de l'animal; i ensems analític, per l'abundor de detalls: el genet llunyà és, probablement un xèrif -per la seva gorra, pel cigar-, amb l'actitud del cos damunt d'un cavall que galopa molt ben expressada. Entre els quatre indis i el soldat hi ha un riu que surt del darrere d'unes roques. És una lluita desigual, però la mida del soldat és l'expressió de totes les aventures de l'oest llunyà; invariablement, *el Setè de Cavalleria* contra una multitud d'indis que surten de l'horitzó. Com s'acaba, aquesta lluita? Guanyant-la el més fatxenda: el soldat. Aquest és el missatge que reben els nostres nens: els indis són els dolents i s'han de matar amb la facilitat de qui mata una mosca; els soldats –és a dir, els nostres-, són els bons. D'aquí ve que en Xavier hagi dibuixat els indis tan petits i el soldat tan gran, perquè, per a ell, l'heroi és sempre el o els soldats. Els quatre indis baixen a tot galop amb els arcs buits i el buirac ple, i les plomes al cap, mentre que el soldat dispara cap a la dreta amb un rifle, sostingut sobre una roca, i cap a l'esquerra amb un revòlver. Aquest home

és representat amb el cos de front i el cap de perfil, per això només hi dibuixa un ull, però la boca ensenya les dents, com el gos que està disposat a atacar; va ben armat, amb la cartutxera i la funda del revòlver. Les formes que ocupen la part central i les laterals del cap són estranyes per a mi, que no tinc ni idea de com van cofats els homes del Setè.

N. insc.: 179 **Autor:** Xavier G.C. **Edat:** 04.11 **Procediment:** llapis sobre paper offset **Mides:** 50 x 35 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Heus aquí un dibuix d'en Xavier tres mesos més tard: un camp de batalla entre guerrers indis i soldats. A la part superior veiem dues tendes índies molt detallades, més la de l'esquerra que la de la dreta i que, a mesura que va dibuixant-les, les va simplificant fins a arribar a definir-les en només tres ratlles. Al costat de la primera tenda, un indi muntat a cavall i un altre dret davant seu, com si parlessin; el genet porta tots els detalls del guerrer: arc, buirac, plomes... i el cavall es mou cap a la dreta amb les potes de davant tocant a terra i les altres, no: és la manera de dir que el cavall ha frenat la seva cursa en trobar l'home; el cos del genet és molt senzill, no té detalls, però al peu visible porta esperó i en una mà un arc amb la fletxa a punt. Com en el treball anterior, dibuixa el cavall d'un sol traç, de manera que el cos del genet queda transparent². L'indi de la dreta només queda esbossat, sense mans ni peus; és més, els pantalons són inacabats. A la segona línia de base, hi ha dues cabanes i unes poques roques; s'hi pot distingir un arc amb fletxa i tot, disparat des de sota la línia, com si hi hagués una trinxera. Sobre la tercera línia, el dibuix de tres cabanes més, una bandera sostinguda per una base circular amb visió perspectiva, i, immediatament després, una figura de representació complexa: hi ha un arc i una fletxa i la resta semblen les plomes d'un indi que és amagat en una altre perfil del terreny. Finalment, després d'una línia corbada, que explica la naturalesa de tot el terreny, veiem l'escena més important del dibuix: una batalla entre dos soldats i un indi: les fletxes van d'ací d'allà, disparades per indis amagats darrere cada línia de base. El soldat de l'esquerra és ple de detalls, tants que costa distingir-los, perquè és una altra representació en raigs X; porta botes –amb els talons i tot-, pantalons, cartutxera i està disparant un rifle amb la dreta; la cara, com totes les altres, són de perfil amb els ulls

² Aquestes transparències, tan sovintejades en l'art dels infants, reben el nom de *dibuixos en raigs X*.

esbiaixats, duu gorra de plat i bigoti; aquest soldat, a més, porta barba. L'indi de primer terme és més petit que les altres figures, però porta totes les característiques de l'abillament del seu poble; malgrat que és a punt de disparar la fletxa, està ferit a la banda del cor, potser pel soldat de la dreta, que tanca l'escena. Aquest soldat porta una fletxa clavada al cos, duu a la mà dreta el que tant pot ser un pic com un arc sense fletxa, i l'escopeta col·locada a l'esquena. A ambdós costats de la composició hi ha dos garigots amb significació: el so de les fletxes en clavar-se a terra. Aquestes, hi són dibuixades de formes molt diferents atenent a la diversitat de representacions de la cua; sigui perquè cada una té la forma més avinent a la posició de l'avantbraç i la mà que dibuixen, sigui per la tendència a la simplificació que hem vist en les tendes.

Es tracta d'una narració dibuixada referida a l'oest llunyà. El dibuix és un mitjà excel·lent per al desenvolupament intel·lectual. En Xavier, en dibuixar, ha hagut de pensar cada traç i recordar allò que tal vegada ha vist a la televisió, però no és una escena d'una pel·lícula determinada, sinó la síntesi del les pel·lícules sobre indis i blancs que ell mateix ha pogut veure.

N. insc.: 181 **Autora:** Elisabeth C.B. **Edat:** 04.09 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** L'Elisabeth era una nena tímida quan va arribar al taller, bé que parlava amb els seus companys de classe de la seva escola. Però aquest dia els pinzells li van tocar el cor: anà decidida a buscar els materials, agafà un paper de diari més gran que la cartolina i es posà a la taula de pintar. Va dibuixar un gran sol, a l'esquerra, una figura molt abundant en l'expressió infantil. Llegint Piaget vaig assabentar-me que els infants més petits es pensen que el sol és un ésser viu, perquè encara que ells caminin o corrin, la figura del sol sempre els persegueix; aquest fenomen coincideix amb l'animisme, religió pròpia dels pobles primitius, que tenen per déus els elements naturals: la pluja, el sol, la lluna... Els nens i les nenes, a mida que creixen, la sensació que el sol els segueix la van perdent fins que, en arribar al voltant d'onze anys, ja saben que el sol és inanimat, és a dir, no té ànima. Al taller vaig descobrir que, generalment, en els dibuixos figuratius apareix el sol: de petits, el planten al mig de la part superior del paper, i, a mesura que van creixent, el sol es va retirant cap a l'esquerra –de vegades cap a la dreta– fins que acaba essent una ratlla inclinada al vèrtex superior del paper, de manera que ja no hi és sencer, sinó que s'amaga a l'angle de la cartolina i, d'aquesta ratlla, en surten els raigs, mentre que el triangle és groc. La presència de cel·les, ulls, nas i boca, però, encara pot ser present en aquesta forma. Hi ha un moment que el sol desapareix del paper, de no ser que es tracti d'un tema que requereixi la seva presència. Aquí, l'Elisabeth pinta un sol que ocupa la meitat del paper, ben vermell, malgrat que pinti amb uns pinzells bruts o que se li hagin embrutat a ella mateixa. Els raigs són negres i força ben distribuïts. Tot seguit, amb el mateix negre, pinta un rodona que, segons sembla, primer era vermella; després agafa el blau fosc i acaba una figura abstracta, que equilibra el sol. Després dels tons blaus, sense canviar de pinzell, suca el groc, d'aquí la taca verda prop de la base del paper. Mentre va escollint els diferents colors, adorna amb una taca

rodona l'espai buit que li ha quedat entre els raigs negres. La nena ha fet un treball molt interessant i molt desimbolt, que val la pena mirar.

N. insc.: 185 **Autora:** Anna M.C. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure; en preguntar-li què havia pintat, va respondre: *Això són tonteries* **Comentari:** L'Anna, aquell dia, es va posar al costat de l'Elisabeth¹ perquè li agradava el que ella estava fent. Tot i que pot semblar que l'Anna copiava de la seva companya, no era així. Va passar que, per empatia, els pinzells i la pintura la van fer glatir, es va posar al seu costat i va començar l'embranchida. Si compareu les dues obres, llevats del procediment i del contingut, només s'assemblen en els tons que totes dues tenien a l'abast. Passa, però, que aquest treball és més net que l'anterior i l'Anna és molt pulcra, tot i que el groc ja venia brut del mateix pot². El de l'Anna és un treball purament abstracte i posa nom a allò que fa; en veure el sol de l'Elisabeth devia quedar insatisfeta i en acabar és va justificar amb el "això són tonteries": una excusa per a sortir del pas, que mostra la seva insatisfacció en comparar-se amb una altra persona. Vet aquí un fet que, al taller, només pot permetre's com a temptació no manifestada ni en veu alta ni baixa. Comparar els uns amb els altres, nosaltres amb els altres, no forma part del meu pensament. Aquestes crosses de la persona insegura – això no va per l'Anna, com veurem- són fatals, perquè sempre els sembla que surten perdent de les comparances, un fet que quasi sempre passa inadvertit en l'educació i que genera tants patiments, sobretot en els infants i els adolescents. En aquest cas, l'Anna ha fet un treball molt bo i s'ha expressat amb formes abstractes, cosa molt pròpia de la seva edat i, a més, encara

¹ Vegeu l'últim treball del l'arxiu anterior,

² Prou sabien **tots** que quan un color s'embrutava calia avisar per tal que poséssim un pot nou, però no hi havia atúcia: o és que anaven envelats i no els venia d'aquí, o no veien que aquell groc, per exemple, ja era de color de gos com fuig. Perquè el groc i el blanc, sempre són els tons que reben, a causa de la seva lluminositat.

que inconscientment, aquestes formes són disposades d'una manera molt satisfactòria: ha començat per pintar tres formes, una de central i les altres dues –la mangra i la blau fosc– disposades simètricament respecte a la primera. Després, ha anat resseguint amb tons diversos aquestes formes: amb negre, amb verd fosc, una mica de blau fosc i el groc brut, que continua guanyant la batalla. Les “tonteries” de l’Anna han donat molt bon resultat: ha emplenat l’àrea de la cartolina, ha establert relacions entre unes formes que, per elles mateixes, no haurien tingut significat. L’Anna, sense saber-ho, ha fet un treball intel·ligent: en la seva obra, no hi ha cap “tonteria”, sinó tot el contrari. Només ha passat que la nena, com que no hi veia res de figuratiu, va pensar que el seu treball no valia res i es va excusar de la manera que veiem. L’origen d’aquesta infravaloració prové segurament de les pautes escolars.

N. insc.: 185 **Autora:** Anna M.C. **Edat:** 04.08 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Ara, l'Anna ha preferit les barretes de cera, molt més fàcils de dominar que no pas els pinzells. No sembla que el treball anterior i aquest siguin de la mateixa autora, oi? Sovint, quan es canvia de procediment, sol passar que sigui difícil trobar relacions entre les obres d'un mateix autor; això passa perquè cada procediment té les seves tècniques i cada tècnica les seves limitacions, però també la virtut de despertar emocions diferents. És a dir, no podem mirar aquella pintura que l'Anna va fer dos mesos abans amb aquesta que tenim al davant. Tot i que hi ha una cosa comuna entre totes dues: la insatisfacció, derivada d'una nena que és molt perfeccionista i no està contenta del que fa. Ha començat la casa i, sobretot, la figura de sobre de fàisó molt reeixida per la seva edat, però algun aspecte del treball no l'ha satisfeta i ha començat a guixar amb fúria el costat de la casa, fins arribar a l'angle dret de la cartolina, ha tombat i si no ha acabat les ganes de guixar deu haver estat perquè l'han vingut a buscar. Fixem-nos en la casa, un model molt peculiar d'algunes criatures que la dibuixen en forma de tenda, donant al conjunt una forma de trapezi; en canvi, la part de darrera la teulada fa un angle recte, de manera que sintetitza en una sola forma la teulada i la paret lateral: a la vessant de la teulada hi ha una finestra, a dalt, i una obertura més ampla que alta, a sota; no és una porta. La part frontal de la casa és molt esquemàtica: una porta d'entrada i a l'angle de dalt una finestra en forma de rodona. Acaba la casa insistint en la forma del carener, detall important per a ella. Finalment, la figura més aconseguida: el ninot. El representa amb la rodona –la cara– amb ulls, nas, boca i dents; totes quatre extremitats surten del cap i acaben amb una petita el·lipse, tant les mans com els peus, i no hi ha indicatiu de dits, si més no a les mans. També representa els cabells, el peu esquerre és doble. Per què? Perquè l'Anna va començar a treballar amb una idea concreta i, de cop, es mira el que ha fet, s'autocritica i comença a guixar, enfadada perquè no li ha sortit el que volia. I quan ha estat tot ben guixat, escriu el seu nom i s'adona que guixant s'ha emportat el peu esquerre de la figura; per això en dibuixa un altre una mica més amunt; es

corregeix ella mateixa. De moment, observem com treballa l'Anna, perquè un sentit autocrític és bo, però si és massa continuat arribaria a bloquejar-la. Això passa tant els infants com en les persones adultes.

N. insc.: 185 **Autora:** Anna M.C. **Edat:** 04.08 **Procediment:** Modelatge en fang; la figura a la part inferior dreta, pintada i envernissada **Mides:** Aproximadament coincideixen amb com es veuen a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Durant el mateix mes l'Anna ha fet tres petits treballs en fang: el de l'angle inferior esquerre és un animal pla, segurament la primera vegada que l'Anna treballa amb l'argila i per això no es pot posar vertical. En canvi, l'animal situat de front al primer, només té dues potes, tan gruixudes que li permeten tenir estabilitat; a més, té cua. El tercer treball són dos pons amb un riu a sota – indicat amb unes ratlles fetes amb l'espàtula-, la part d'ençà del riu, la pinta de marró fosc per representar la terra; en canvi, a la part d'enllà el verd ens diu que hi ha herba. El treball de l'Anna és de tipus sintètic: fa cada part del cos dels animals i del tercer treball a peces, que després va enganxant meticulosament.

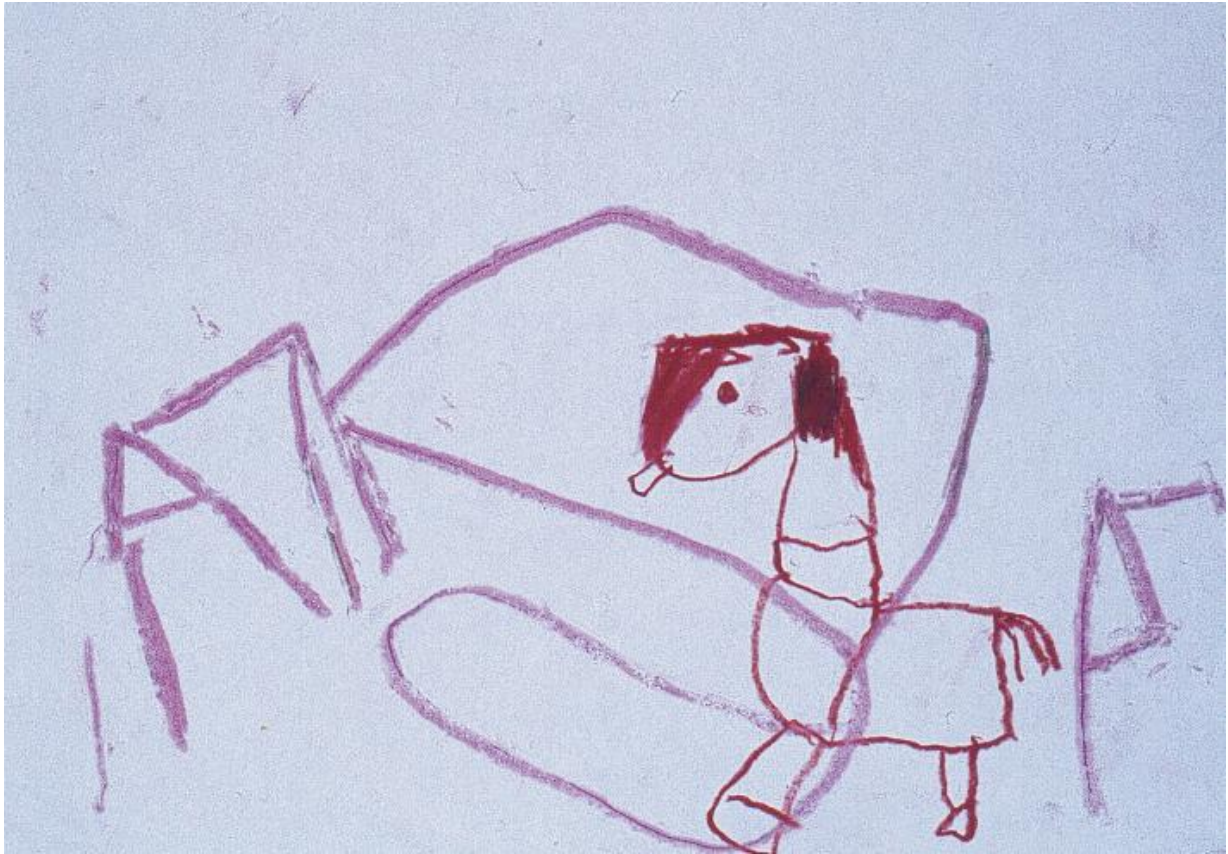

N. insc.: 186 **Autora:** Elisenda M.C. **Edat:** 04.06 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Amb les ceres i el paper de mides més grans que els papers que utilitza a l'escola, l'Elisenda s'explica tal com li pertoca per l'edat que té: "això és un senyor", diu assenyalant la figura de l'angle inferior esquerre, un dibuix perfecte: posició vertical; al cap, tenen el seu origen els cabells, les orelles, els braços; l'expressió de la cara amb ulls, nas i boca; amb un rectangle més alt que ample, el cos, dels extrems inferiors del qual neixen les dues cames amb els dos peus. Situa correctament les mans als extrems dels braços: la mà dreta amb cinc dits i l'esquerra només quatre, una constant en l'expressió infantil primerenca. -Això és un senyor- diu l'Elisenda. Al costat de la mà esquerra, entrellaçant-s'hi, hi ha una lletra_ -Això és una lletra- diu. Dirigint la mirada cap a més a la dreta, hi ha una casa representada amb les dues vessants que arriben fins a terra: té dues finestres i la porta lleugerament esbossada. La inclinació d'aquesta casa contrasta amb la verticalitat del "senyor" i ens indica que, a la nena, encara li falta una mica per poder estar en disposició d'aprendre a llegir: representa lletres però no sap ben bé quines són. Finalment, a l'angle inferior dret hi ha dos guixarots; en preguntar-li que són, respon: -Això és pintar-. Aquest treball defineix molt bé l'expressió pròpia de l'etapa d'evolució en què es troba l'Elisenda i els nens i nenes d'edat semblant.

N. insc.: 186 **Autora:** Elisenda M.C. **Edat:** 04.06 **Procediment:** Modelatge amb fang; la figura superior esquerra, pintada i envernissada **Mides:** Aproximadament les mateixes que apareixen a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** L'Elisenda ha fet quatre peces, una de les quals difereix ostensiblement de les altre tres. Aquestes, semblen més aviat procedents de les formes fetes amb plastilina a l'escola, pels detalls, per la factura i per la mida; cosa que no li treu pas mèrits. Versemblantment, el ninot gros de primer terme ha trencat la seva manera de procedir; ha volgut fer una figura gran i l'esforç que això li comporta a causa del canvi de material, la fa retornar a estadis anteriors. Compareu, si no, aquest ninot amb el senyor que seu a la butaca llegint calmosament el diari, amb la boina posada i la mica de tireta reixinxolada al final de la boina; la senyora que li fa companyia – que l'Elisenda ha pintat i envernissat- i la tauleta amb el sobretaula ben plantada sobre tres potes –una no es veu. El ninot –inacabat- ja mostra una altra manera de procedir tot i que continua treballant amb el mètode sintètic. Aquesta vegada, però, la vista de les espàtules l'ha motivada, l'ha encoratjat a canviar de mida i a treure's la por de sobre. Aquesta figura mostra el cap, amb forma com de patata, amb ulls nas i boca. La boca és interessant perquè la nena ha fet servir l'espàtula que té un extrem en forma de serra i l'ha enfonsada sobre el fang, per representar les dents; els braços i el cap són enganxats al cos a base de ditades, per tal que, en perdre la humitat, no es desenganxin. De fet, els nens i les nenes, quan arriben al taller, ja han passat per un curs o dos de parvulari, on es treballa molt amb plastilina i els han ensenyat “com es fa...” abans que la criatura tingui l'oportunitat de descobrir la seva manera pròpia de fer les coses. És aquest la causa que quasi tots modelin segons la tècnica sintètica: fer primer les diverses parts del cos o d'un objecte, animal o planta i després anar unint cada part fins a arribar al tot. En canvi, són poques les criatures

que fan servir el mètode analític, contrari al sintètic: agafen un volum de fang i en van traient les parts sobreres fins que apareix la figura com de dins del bloc. Aquesta manera de procedir és la que fan servir els artistes escultors quan treballen amb pedra, marbre, alabastre, etc. Tot el que acabem d'explicar té molt a veure amb la personalitat de cada nen, molt difícil de descobrir pel que hem explicat abans. Si a una criatura de tendència analítica li "ensenyen" la sintètica poden contrariar el seu pensament, i pot arribar que aquest infant refusi sistemàticament el treball de l'argila.

N. insc.: 199 **Autora:** Ruth R.V. **Edat:** 04.11 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** La Ruth va venir pocs dies al taller, però ens deixà aquest cavallet tan ben interpretat: en posició vertical, al qual no falta detall. Com és comú en les primeres etapes d'evolució, l'animaló és representat de perfil; el cap hi és expressat amb la llengua, l'ull esquerre –com correspon- i la crinera partida a partir de les orelles: un tros cap endavant, sobre el cap, i l'altre que llisca pel coll; entre el coll i el cos li ha dibuixat el collar; després, el cos (en una mena de rectangle traçat amb la corba del pit), amb la cua i dues potes amb les peülles corresponents. Si comparem la resta del treball, fet amb traços lilosos, veurem un contrast entre la representació del cavall i la de dues cases i un traç indefinit. Opino que cal interpretar aquesta diferència en el fet que la Ruth es va cansar i va deixar el treball a mig fer. La representació de l'animal d'una manera tan exacta fa pensar que la nena ha vist cavalls, que li han cridat l'atenció i que li agraden. Aquest animaló és una bona mostra de la tendresa infantil.

N. insc.: 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 04.03 (la figura de l'esquerra) i 04.04 (la de la dreta)
Procediment: Fang envernissat, i pintada la figura de l'esquerra **Mides:** com a la fotografia
Tema: per l'edat, lliure: a la dreta, *cap de titella* i a l'esquerra, *home* (la peça de fang que li surt del cap s'hi ha afegit en el moment de fotografiar-la per tal que s'aguantés dreta) **Comentari:** Vet aquí un exemple del mètode analític de treballar l'argila. En ambdós casos, ha agafat la quantitat necessària per a cada figura i l'ha anat deformant i eliminant allò que li sobrava: pinçant el fang ha obtingut la figura de l'esquerra. La cara de la figura de la dreta té ulls i boca, també ha donat forma als peus torçant els extrems de les cames, segurament amb l'intent que s'aguantés dret; en canvi, s'ha descuidat les mans o no ha tingut temps de posar-les-hi.

N. insc. : 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 04.05 **Procediment:** Modelatge amb fang, pintat i envernissat **Mides:** les que es veuen a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En aquest treball, l'Elisenda ha modelat dos atuellcs casolans, els ha pintat i els ha envernissat. Aquest és un tipus de treball molt freqüent a les escoles, però no gaire interessant per tal com és un recurs quan la imaginació és baixa. Tot i això, cal destacar la factura d'aquest gerro i d'una tassa poc profunda (aquest fet és la conseqüència que la nansa estigui en posició horitzontal. En aquest cas concret, sembla que l'Elisenda ha treballat amb els dos modes: l'analític i el sintètic: en totes dues peces ha començat per la part de sota fent una rodona plana i després ha aixecat la pasta per començar les parets; fins aquí ha treballat analíticament i així ha acabat l'objecte de l'esquerra; però, en haver de fer les parets del gerro, ha recorregut a la manera sintètica: ha fet cargols amb la pasta i els ha anat unint amb els dits.

N. insc.: 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 04.06 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina **Mides:** 19 x 14 cm aprox. **Tema:** per l'edat lliure: *un pallasso*
Comentari: L'Elisenda, en aquest cas, ha agafat un tros de cartolina sobrant d'altres treballs i la seva forma quasi quadrada l'ha induïda a imaginar la cara d'un pallasso. Començant per una gran rodona blava (el cap), l'ha anat omplint amb els detalls exagerats propis dels pallassos; els cabells, negres, li delimiten una mena de U invertida que li tapa les orelles. El gran barret negre d'ales vermelles ocupa tot l'espai que li quedava entre el cap i el límit de la cartolina. Els ulls, vermells; el nas, verd; la boca, ampla i riallera. En canvi, el cosset i els braços (s'ha descuidat el coll?) resulten petits perquè no tenen tanta importància, a part de la manca d'espai. Tots aquests elements i llur disposició ens mostren que la criatura s'ha identificat amb els pallassos quan ha tingut l'ocasió de veure'n. Des del punt de vista de l'evolució de l'Elisenda aquest detall és molt positiu. És una nena observadora.

N. insc.: 200 **Autora:** Elisenda S.N. **Edat:** 04.07 **Procediment:** bolígraf sobre paper de seda enganxat al dors d'un paper ciclostilat **Mides:** 21 x 28 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquest dibuix és l'únic d'aquests quaderns que no va ser fet a l'Obrador, sinó a casa dels avis de l'autora. L'he inclòs aquí per dues raons: perquè jo estava al mateix menjador i perquè es pot considerar un paradigma de l'art infantil, tot i que uns quants aspectes d'aquesta obra solen aparèixer a edats més avançades. No és un dibuix de "la família", sinó la representació d'allò que ella veia en aquells moments: la taula parada, la mare i els germans. El pare i l'avi eren a baix, i l'àvia, a la cuina. Comencem per analitzar la taula, un exemple clar de la representació perspectiva infantil: dues de les potes descansen sobre el sòl, però l'horitzontal de la taula té un gir de 90° respecte a l'espectador, la qual cosa permet explicar amb claredat tot el que hi ha sobre seva. Les altres dues potes també són abatudes sobre el pla del paper –més separades per la part del que tocarien a terra-, en un intent de perspectiva -per tal que es "vegi" que no s'ha descuidat cap pota i "dir" que les taules en tenen quatre-; cada pota té una forma arrodonida al final, potser uns tacs de goma o una motllura a la fusta. Anem a veure, ara, el contingut d'aquesta taula: els objectes hi són disposats en tres fileres horitzontals; tant la de dalt com la de baix, presenten els plats amb la cullera i el tovalló a la dreta i, a davant de cada plat, el respectiu vas ple d'aigua. La filera de sobre és invertida en relació a la seva homòloga de baix³. Al mig, d'esquerra a dreta, el gerro de l'aigua, el pa, les setrilleres i un conjunt de difícil definició: és el cinquè plat ja amb el menjar servit, al lloc que ocuparia el cap de taula. Aquest plat és vist paral·lel al costat dret de la taula, dibuixat amb una el·lipse perfecta. Davant d'aquest plat, l'Elisenda hi dibuixa el que sembla una graella, però versemblantment poden ser les setrilleres. Observem, tot seguit, els personatges de l'escena: de dreta a esquerra: la mare, l'Elisenda, la germana –més gran que ella- i el germà, el més gran tots tres. Tots quatre tenen una factura igual per a cada un: els cabells curts sobre el cap, dos ulls força grans, el nas just

³ La nena ha anat resseguint el perímetre de la taula i hi ha anat dibuixant el que calia. És possible que, per fer-ho més correcte, hagués girat el paper.

entre els ulls, i la boca en actitud de somriure; fins a la cintura tots quatre són idèntics: porten un vestit o brusa de coll escotat (recordem que és l'estiu). Anem a comentar les faldilles i els pantalons: la de la mare és estampada en lletres –probablement les que ha après-, curiosament invertides; també porta un davantal, com si fos transparent, cordat a la cintura, com es pot veure per la tira que li baixa per les faldilla. Aquesta característica és pròpia de l'expressió infantil i s'anomena "dibuix en Raigs X": és a dir, l'infant dibuixa el que es veu i també el que hi ha a sota o al darrere per explicar les formes amb més claredat⁴; les cames de la mare no són la continuació del cos, sinó que es representen molt a prop del perfil: és una nota que hem observat en les nenes, perquè més que dibuixar el que veuen, en aquest cas dibuixen el que "senten", o sigui, el frec de la vora de les faldilles sobre les cames. Els braços de cada personatge són massissos: rodons i amb una bola a baix, igual com quan treballa el fang. Hi ha un detall divertit en el traç dels peus de la germana: li dibuixa unes sabatilles per a un sol dit, de les que es porten per anar a la platja. El noi, en canvi, porta sabates, i la mare –per la forma- el que semblen sabatilles.

Analitzarem, tot seguit, la figura de l'autora, aquest autoretrat de cos sencer. Necessita un color vermell, perquè porta pantalons curts d'aquest color: se'n va al pot dels retoladors i els bolígrafs i agafa el vermell. És l'únic detall acolorit del dibuix. Es dibuixa darrere de la seva mare (les distàncies en l'espai pla de terra, els nens les indiquen situant els cossos més enlaire o més avall, segons siguin més llunyans relativament o més propers); també porta unes sabates diferents dels altres tres... Però el detall definitiu són les orelles. Les altres persones no tenen orelles, se les ha descuidades, potser? Aquest fet es pot relacionar amb la mida tan patent de les seves, una de les quals, a més, porta una corba interior que fa més intens el seu significat. Més ençà de la data d'aquest dibuix, vaig saber que l'Elisenda es feia repetir el que li deien, tanmateix no res d'anormal perquè quasi tots els infants passen una temporada en què proliferen els "què?" i els "per què?". En aquest dibuix mostra la seva dificultat d'oïda –lleu i temporal- en el fet de les dues orelles, per la desmesura i per la reiteració en l'esquerra. En canvi, oblida que l'altra gent també en té, d'orelles.

A través del dibuix dels nens i nenes, la reiterada omisió d'alguna part del cos o una exageració constant d'aquesta mateixa part, han de posar els mestres en alerta; sobretot perquè poden mostrar defectes físics o problemes psíquics difícils de detectar per altres mitjans.

⁴ Vegeu l'Apèndix, que explica les característiques de l'expressió infantil, quan parlem de la claredat.

N. insc.: 217 **Autor:** Sergi M.P. **Edat:** 04.11 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina blava **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En Sergi és un nen callat, fa la seva feina i parla quan ho necessita; en aquest dibuix, mostra els trets del seu caràcter reposat i un sentit del ritme molt notori. El quadrat situat a la part inferior i quasi a la lateral dreta té un timbre profund pel to mangra que domina la composició. Un cop ha acabat aquest, pinta de blau fosc la part esquerra i superior del quadrat, que aviat són en part apagades pel la fortaleza del negre, que continua quasi sense pasta al voltant i del paper, giren part damunt del quadrat i l'enfosqueixen. No canvia de pinzell, el suca en el pot groc i una altra franja fosca acabada en un groc –que potser provenia d'una franja anterior que el negre ha amagat– i un to entre verd i groc esmorteït acaba en la banda superior del paper; ara torna a començar a la part alta de la cartolina amb un blau mitjà que es va embrutant a mesura que davalla; acaba a l'angle superior esquerre amb un toc de blanc molt aquarel·lat, molt diluït. En Sergi ha fet una composició que denota molta empenta: sense por, s'ha enfrontat al suport amb els pinzells a la mà i anat omplint tota l'àrea. El resultat és un treball abstracte molt propi de la seva edat. Mirar-lo és embadalir-se, per la qualitat pictòrica que molts artistes desitjarien. Hi ha vegades que un xiquet et ve amb un treball que hauries desitjat fer tu. Aquesta és una de les vegades.

És cert, segons diu Rhoda KELLOGG (1970), a qui ja hem citat en altres llocs, que els primers dibuixos dels infants són abstractes, i classifica els garigots segons les seves formes; arribant a un nombre –com ara la de *sol* o *mandala*, les més elaborades– força interessants. Segurament, si els nens i nenes no fossin influïts tan aviat pels adults, aquesta teoria seria certa. És clar que, malauradament, no hem pogut presentar l'etapa anterior per manca de material.

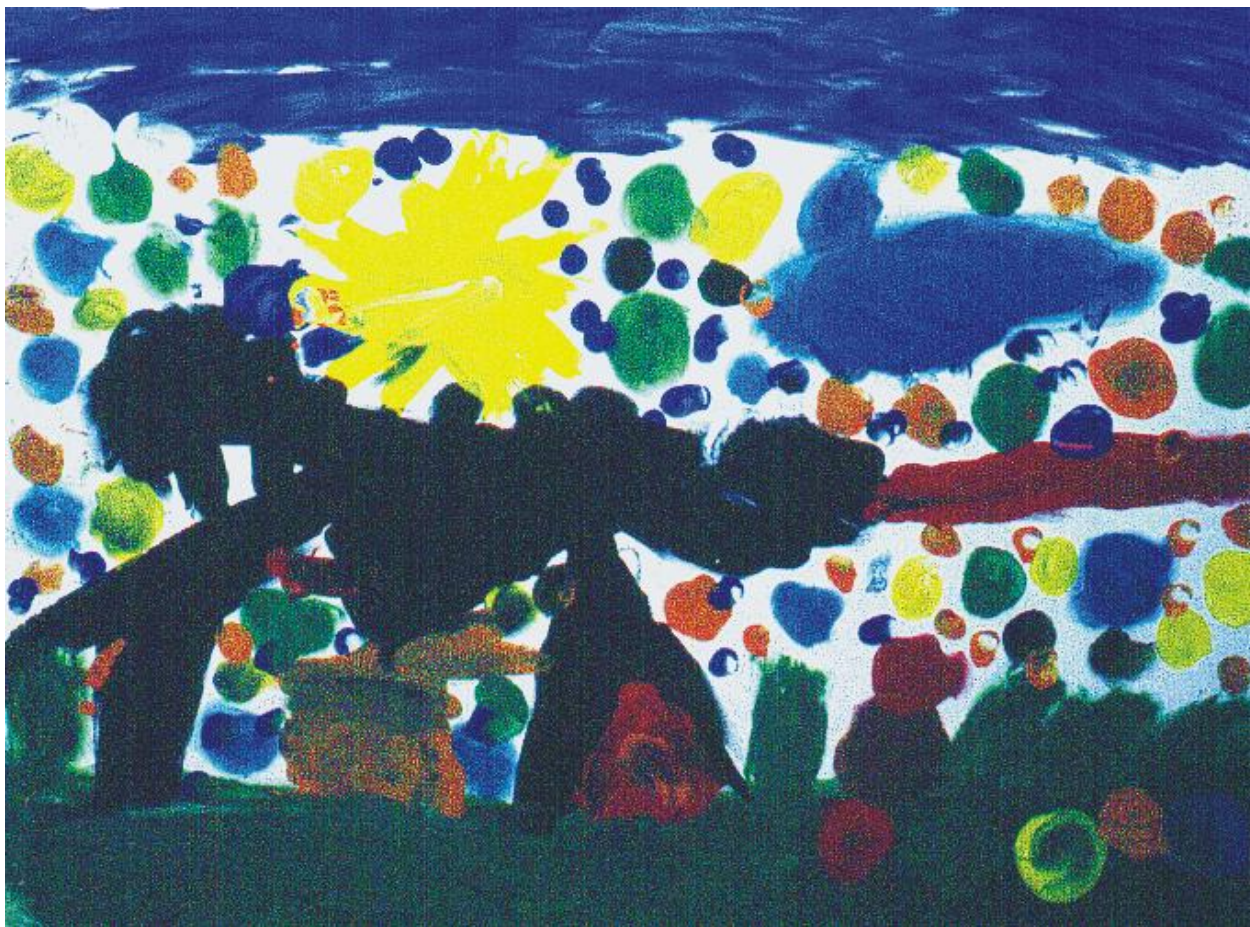
N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edat:** 4.07 **Procediment:** ceres sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** En veure aquest treball de la Maria, ens preguntem quin color hi deu faltar. A part de la representació en ella mateixa, la nena ha descobert que podia treure partit posant les barretes cera planes sobre la cartolina i ha alternat la posició plana, la de biaix i la de punta. En aquesta obra, es mostra molt superior a allò que li pertocaria per la seva edat. Ens ha fet una composició molt interessant: amb diverses línies de base: l'herbei del primer pla, d'un verd tendre; un altre de més crescut al costat de la casa, d'un altre to, més blavós, que es confon amb el to de la teulada; i, encara, per sobre d'aquest últim, veiem una altra línia de base d'un marró més indefinit, que es repeteix al costat esquerre; Rere la casa, dos turons quasi simètrics: l'un tot ell d'un to rosat i l'altre, a la dreta, multicolor, que culmina en una casa, molt menys detallada que la del primer pla a causa de la llunyania. Més avall, entre els turons, una altra casa definida pels ocres de la paret i el verd de les finestres. En el lloc de confluència de les bases dels turonets, s'entrelluca una forma que sembla no tenir cap altra significació que omplir un buit que li quedava. Dalt de tot, el cel, que treu el cap per unes muntanyes esborradisses del mateix to marró que ha utilitzat en d'altres formes. Hem deixat la casa principal per al final: la seva estructura és dibuixada d'un blau mitjà que ressalta l'ocre de la paret lateral i harmonitza amb els colors de la teulada i de la façana principal. Aquesta obra té un gran valor per l'abundància de tons i per com estan situats els elements en un espai que esdevé de tres dimensions, com si cada element (la casa, l'herba, els turons, etc.) es poguessin posar drets sobre la superfície de la taula, constituint una mena de petit teatre. La Maria denota tenir un gran sentit de l'espai i del color, que ha abocat en el full de cartolina.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edat:** 04.07 **Procediment:** retoladors de punta fina sobre cartolina **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquesta vegada, la Maria ha optat per agafar una cartolina blava i el pot dels retoladors i s'ha posat a treballar. Com hem vist en l'obra anterior, la cera no permet incidir més en el detall; en canvi, la punta més fina dels retoladors sí que ajuda, com la dels llapis, a entretenir-se a detallar. Aquest treball, pel seu tema típic de la infantesa, podria semblar que no té interès. Fixeu-vos, però, en la qualitat de les formes, tan originals. Pinta una base de verd, on descansaran la casa, una flor una figura de nena i una altra flor que no s'assembla gens amb l'anterior. Plou. Les gotes són ratlles verdoses que omplen la resta del paper fins que arriba al sol, una filera de nuvols i el cel damunt de tot. La casa crida l'atenció pels colors de la façana (cosa que podria ser a causa que se li hagi acabat la tinta del retolador, però no és aquest el cas), que ha situat volgutament. Aquesta façana mostra una porta d'entrada molt petita, segurament perquè s'ha adonat que s'havia descuidat el verd, i queda una mica enfonsada, amb els dos picaportes a cada costat. La finestra no és vertical¹, sinó que segueix el ritme marcat per la separació dels dos colors: el blau per a la façana i el marró per a la paret lateral. La teulada té dos ràfecs, un a cada costat. I la xemeneia perpendicular a la inclinació de la teulada, perquè, de fet, les xemeneies caurien, segons la lògica infantil; el fum que surt per la xemeneia és abundant i ha traçat una línia contínua des de la sortida del fum fins que acaba les corbes dels núvols contínues i ritmades que emplen el buit que li quedava entre teulada i cel. Analitzem, ara, la figura de la nena feta d'un sol color, com si el seu cos es perfilés en el blau del fons. Són molt originals les formes amb què representa el cos (com un cordó), les mans i les trenes d'aquesta nena, detall que ens indica que la Maria és una nena creadora. La flor

¹ No és la clàssica rodona que fan quasi tots els infants, sinó una finestra de llistons de fusta i vidre, com les que veu pel carrer.

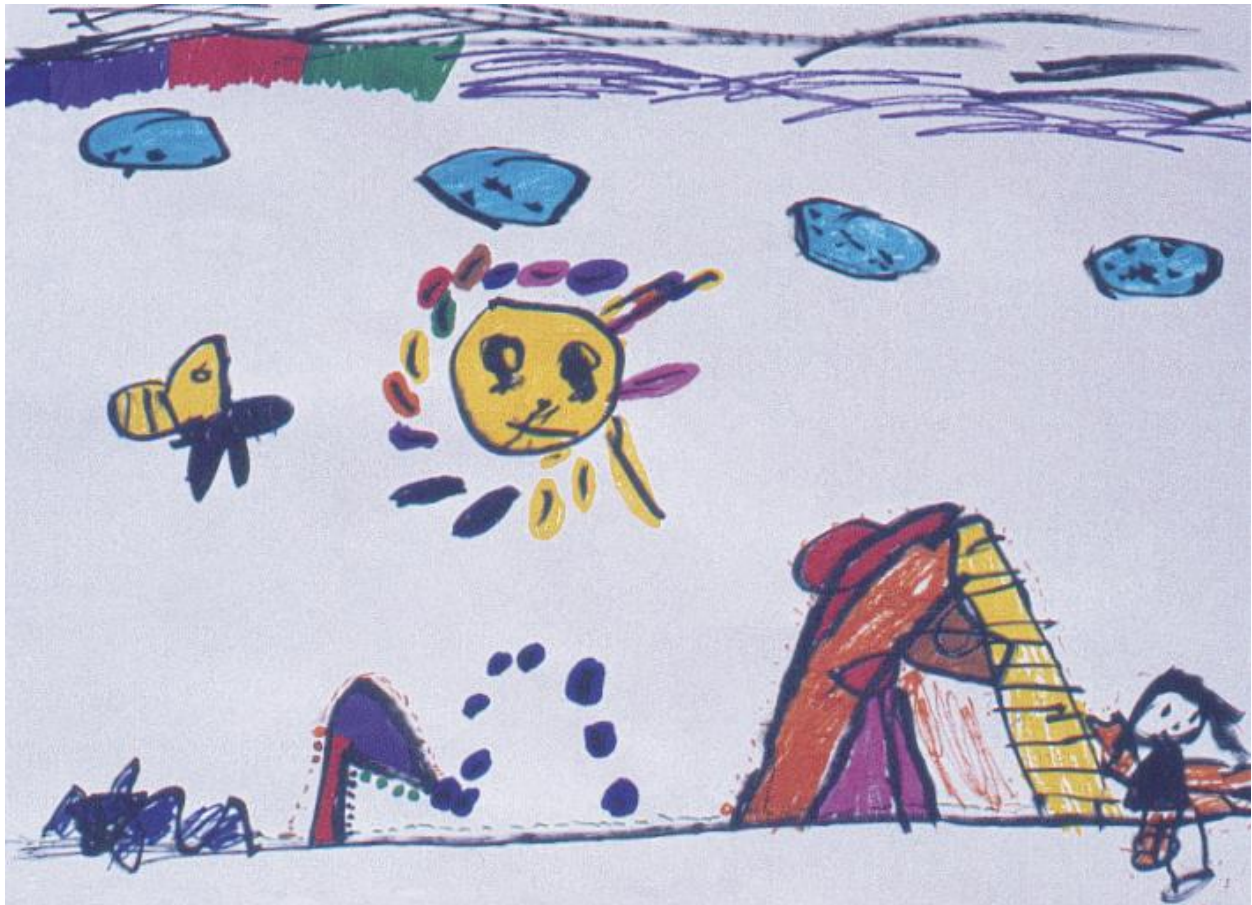
morada, és detallada, té la tija curta i, molt probablement dibuixada d'un sol traç; en canvi, l'altra flor és negra tota ella, la tija també: és petita, té la tija llarga i moltes fulles que van vorejant la tija, com en forma d'espiral: les dues de la dreta presenten una disposició més allunyada de l'esquerra que la del mig; així ens explica que ha observat flors les fulles de les quals presenten un moviment espiral a mesura que s'enfilen. La Maria acaba la forma de la nena amb una cosa verda, erecte com ara una coma girada cap a l'esquerra. Què és? Doncs la gota que cau al cap de la nena. Potser el dia que va fer aquest treball plovia i la Maria sentia com l'aigua li queia al cap amb força. Una emoció que després explicarà en el dibuix.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Estat:** 04.08 **Procediment:** pintura al làtex aplicada amb el pinzell i amb els dits alternadament **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** aquest tipus d'expressió és característic de la Maria, ja n'hem vists d'altres en aquest mateix quadern. Aquesta vegada, treballa amb pinzells unes formes que potser tenen significat per a ella, però que són indesxifrables per a nosaltres. Com hem d'actuar en un cas així? Generalitzant, des de molt menuts els infants posen nom a garigots que no tenen significació: ara posen el mateix nom a una mateixa forma, adés van canviant aquest nom al cap de poca estona i l'endemà ja no reconeixen el seu treball; en un segon pas, posen sempre els mateixos noms a la forma relativa, fins que acaben passant de les formes abstractes a les figuratives. Aquest pas no es dona sobtadament, sinó que hi ha una època de transició en què l'abstracció va desapareixent i les formes figuratives acaben per imposar-se. A la Maria li agrada, un cop fets uns traços estructurals (en aquest cas pintats amb negre sobre un vermell anterior) i, això fet, traça un sol simètric amb un núvol blau i acaba pel cel, d'un blau fosc. Quan ha acabat aquest elements, es dedica a pintar-se les puntes dels dits amb pinzells diferents i va omplint la resta de la cartolina com si fos un vestit de piquets. Com hem d'actuar quan una criatura ens presenta una obra d'aquest tipus? Doncs, callar. Callar fins que la nena o el nen ens expliquin què han fet. Si també callen, aleshores farem una pregunta com ara "oh, que bonic que és això que has pintat! Que m'ho vols explicar?. O bé, "què és això? I això altre..)" Ens guardarem ben bé prou d'exclamar "I quina casa més maca que has fet!", perquè, si l'errem, l'infant pot tenir una desil·lusió. Fins i tot perdre la confiança en ell mateix, si aquestes desil·lusions es repeteixen massa vegades. La norma és callar, abans de ficar-se de peus a la galleda.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edat:** 04.10 **Procediment:** pintura al làtex sobre cartolina blanca **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Com sempre, la Maria no deixa el treball per acabat fins que no ha emplenat del tot la superfície de la cartolina. Comença per situar el cel, en aquesta edat constituït per una línia més o menys gruixuda segons l'eina utilitzada; en aquest cas feta amb pinzell, i després, canviant de color, pinta el terra de verd determinant una superfície que acull una casa, amb la teulada ocre fosc, les parets que la sostenen i la xemeneia negres; aquesta xemeneia, com tots els nens de la seva edat i fins i tot més grans, és perpendicular a la teulada inclinada, en lloc d'aixecar-se verticalment. El fum, si que fa vertical amb el terra. La façana de la casa és blanca, d'un blanc brut a la part superior a causa d'haver rectificat el to primitiu, i la porta també blanca. Al costat de la casa s'alcen quatre arbres-flor, de tronc marró fosc, capçada verda i uns fruits escassos, majorment negres. Sobre de la casa, hi ha una rodona groga simètrica d'una de to ataronjat que quasi toca els arbres, que es repetirà dues vegades fregant el cel; aquestes formes, junt amb el sol i l'estrella marró que sembla caure sobre els arbres-flor, fan pensar que la Maria ha volgut representar el firmament en ple dia. Uns núvols blaus com el cel i una taca ocre –possiblement una altra forma celeste mancada- acaben d'omplir rítmicament la composició. En aquest treball, la Maria s'avança a l'etapa d'evolució següent: quasi aconsegueix representar l'esquema del color; és a dir, cada element té el seu color natural: els arbres i l'herba, verds; la façana de la casa, blanca; la teulada, ocre o marró; el sol, groc; els troncs dels arbres, marró. En treballs posteriors, podrem veure si continua en la mateixa línia.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edat:** 04.11 **Procediment:** retoladors sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** La Maria torna a mostrar el seu sentit estètic i les seves qualitats plàstiques en el començament del cel, primer en amplies franges de color, que deixa –o els retoladors no li responen o no troba els colors que voldria- i continua amb amplis traços blaus. La línia de base torna a ser una ratlla que va d'un costat a l'altre del paper, només interrompuda per la figura d'una nena de cabells llargs i la cara amb ulls, nas i boca, el cos –triangular- d'un to fosc. Es fa difícil distingir-ne braços i cames perquè la figura es confon amb alguna cosa de color vermell que representa darrere seu; probablement va dibuixar aquesta massa terrosa i després hi va afegir el personatge. Seguint cap a l'esquerra, trobem una casa, una cabana o un tobogan (?), que pinta amb diversos colors -notem que el vermell se li acaba- i continua amb una mena d'arbre amb la capçada inclinada cap avall, que ressegueix amb uns puntets de diferents colors, que acaben per augmentar i determinar una caiguda en U invertida. Si observem amb més atenció la línia de terra, hi veurem una mena de guionets que la ressegueixen fins arribar quasi al final de la casa (?), però, abans, s'han bifurcat per resseguir amb uns puntets quasi imperceptibles la casa i part del cap de la nena. A la part central, el sol amb cara humana, emmarcat per una sèrie de trets rotatius que després pinta amb diferents tons. Acaba la composició amb una sèrie de núvols que van baixant d'esquerra a dreta. Al costat del sol, la nena hi dibuixa una gran papallona, que denota la seva capacitat d'observació. En aquest treball de la Maria, hi trobem tot un seguit de representacions inexplicables o inidentificables, perquè en aquest cas, la criatura bascula entre la figuració i l'abstracció pel pur plaer de dibuixar i pintar, emportada pel seu afany de detallar i embellir el que representa, tret molt positiu per al seu desenvolupament estètic i personal. A més a més, el seu afany per a decorar les formes que dibuixa fa patent les qualitats estètiques de la menuda.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edat:** 04.11 **Procediment:** retoladors sobre cartolina blau clar **Mides:** 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Poc més d'una setmana més tard, la Maria agafa un domini del traç que no era tan clar en el treball anterior: Traça la línia del cel poc més avall de la vora superior de la cartolina i, tot seguit, omple aquest espai amb una sèrie de traços en un moviment d'esquerra a dreta fins que se li acaba el paper. Com en l'altre treball, a sota veiem una colla de núvols –més petits que abans- que segueixen una línia recta, i es descuida –o, potser, no té temps- de pintar l'últim. Centrat en la composició, el sol; fet a la manera del treball anterior, però ara amb més seguretat. Aquí, la forma dels arbres canvia completament: n'indica només el perfil, acolorint tronc però no les branques, grans troncs, gran brancatge i unes poques fulles d'un verd tendre, com de primavera. També és més explícita en la representació de la casa: la presenta de perfil amb colors diversos; la façana anterior, amb porta i finestra, és violada fins al començament de la teulada i l'acaba amb un vermell intens. La paret del costat té una franja a la part esquerra que després continua per sota la teulada i delimita un quadrat entre l'angle d'aquesta franja, el perfil de la paret cantonera i el terra; aquesta façana també té porta i finestra. Culmina la casa amb la teulada, dibuixada amb ratlles inclinades –les teules- i pintada de color verd clar. La xemeneia ja té tendència a la verticalitat, com ho és el fum inevitable. Aquesta casa jau sobre la línia de terra, que és paral·lela al cel i, a més, fa com de mirall, perquè utilitzat els mateixos traços que ha fet en el cel, però més allargassats i mig en doble línia. Observeu les herbes que han crescut al voltant de la casa i dels arbres, amb quina traça i quina rapidesa són fets, entre elles hi ha una flor que queda mig invisible per la superposició d'un tronc. Però el més interessant d'aquesta flor són les dues fulles, fetes d'un sol traç i amb molta destresa. Com sempre, torna a omplir la totalitat de la superfície de què disposa. Repetim el que vam afirmar en el treball anterior: la sensibilitat i el sentiment amb què la Maria actua i pensa a mesura que va fent, són de destacar, la qual cosa

s'ha de tenir present en treballs posteriors. Quan tracta els arbres, el cel, el sol... la nena continua expressant-se amb l'esquema del color, però, portada per la seva capacitat estètica, acoloreix la casa amb els colors que li agraden, deixant a part si són els tons reals o no.

N. insc.: 219 **Autora:** Maria C.M. **Edats:** 04.11, la figura de l'esquerra; 05.00, la de la dreta
Procediment: modelatge del fang, pintat i envernissat **Mides:** com a la fotografia **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** Aquestes dues peces d'argila, fetes amb poc temps de diferència, mostren el fet que, quan els nens i les nenes han de treballar amb fang es troben amb una matèria que encara no dominen i pot semblar que facin una regressió. Aquí veiem com li ha estat de difícil, a la Maria, pintar la figura d'una nena asseguda, possiblement perquè ha agafat un pinzell massa ample. La seva manera de treballar l'argila és la sintètica: primer fa el cos i el cap d'una sola peça i després hi afegeix el cabell i les extremitats; però ha tingut l'enginy de fer, abans, una plataforma rodona, destinada a situar-hi el personatge, perquè –altrament- li hauria caigut d'esquena. La figura de la dreta, feta posteriorment, també està situada sobre una plataforma del mateix material; no es poden distingir prou bé les dues amples potes –potser quatre- que aguanten un animalet tan lleuger: és una tortuga? Tal volta, un gat? O bé un ocell? Les formes es presten a confusió. El llom sembla talment d'un ocell, però la cara, que es gira i desplaça l'eix del cos, fa pensar més aviat en un gat. Aquesta cara té els mateixos elements que la cara humana, situats en la mateixa relació, com és natural a quatre anys. Les orelles, en canvi, tenen una factura extremament sensible.

L'observació d'aquest treball ens permet parlar de la representació, en aquestes edats, de la figura humana i de la representació dels animals. La figura humana –llevat de casos especials- sempre és representada de front; el perfil apareixerà més endavant. En canvi, els animals són representats de perfil amb cara humana de front. El perquè s'explica per la necessitat que tenen les nenes i els nens d'explicar-se amb claredat¹.

¹ Vegeu l'Apèndix.

N. insc.: 220 **Autora:** Sílvia P.C. **Edat:** 04.02 **Procediment:** ceres toves sobre cartolina
Mides: 65 x 50 cm **Tema:** per l'edat, lliure **Comentari:** A final de setembre, en aquest país encara fa calor i per poc calentes que els infants tinguin les mans, en prendre les ceres toves se'ls desfan poc o molt, i d'aquí ve que involuntàriament se'ls embruti el treball. La Sílvia encara no és en disposició de començar a llegir, per tal com les figures encara apareixen inclinades. Va anomenar-les així: "la mare", a l'esquerra, i "el pare", de manera que no sols va dibuixar-los amb el pensament, sinó també amb les emocions. La cara de la mare expressa més sensibilitat; en canvi, la del pare és entre quadrada i rodona, tal vegada perquè portava barba o perquè l'imaginà així. La representació de la mare és més detallada que la del pare, potser perquè la consistència de la cera no li ho va permetre; la mare porta cabells -igual que el pare, però no tan insistits-, la cara amb ulls, nas i boca, i les orelles als costats de la rodona de la cara: l'orella esquerra és tota pintada i manifestament més grossa que la dreta, que té el detall de la forma interior, com també passa amb les del pare. Cal dir que un sol treball no pot ser indicatiu de res, però si aquesta nena dibuixa reiteradament la mateixa orella més grossa que l'altra podria ser un indicatiu que la criatura —encara que no en tingui consciència— no hi sent prou bé. Quan els nens i nenes d'aquestes edats o fins i tot més petits, responen a la mare als germans, al pare... amb un "què" seria convenient analitzar-ne els dibuixos abans d'atribuir-ho a un vici propi de l'edat. Sembla que la mare porta un mocador al coll, vestit i sabates; però, què és aquesta mena de cuc que surt del cap de la mare? Pot ser una agulla per als cabells? El vestit del pare és de pantalons i jaqueta. Amb cames i sabates. Heu observat que cap d'ells no té braços?

APÈNDIX

característiques de l'expressió gràfica infantil

Fins aquí ens hem referit, en un sentit ampli, a les conseqüències de l'influx de les persones grans en l'expressió gràfica del nen. En entrar a considerar quines són les notes específiques de les manifestacions visuals infantils se'ns farà necessària una major concisió sobre el caràcter d'aquella incidència.

1. El ressò de l'adult sobre les exterioritzacions gràfiques de l'infant és la derivació de l'abstracció cap a la figuració. Com a resultat, el nen representa temes visualment reals. És una influència que afecta el *què* de la representació i que, segons que hem dit, es pot interpretar com a símptoma -sempre que no vagi acompanyat de manifestacions que puguin fer pensar en un bloqueig o en un estereotip- de la integració progressiva de l'infant a la societat.

Els elements formals de l'expressió visual no se'n troben afectats, però sí l'ur procediment de combinació; és a dir, l'expressió formal de conjunt. El nen continua dibuixant ratlles, cercles, triangles, quadrats i rectangles, però els organitza segons un criteri de figuració i no pas d'abstracció. Sovint, si no se le'n priva o se l'estimula excessivament en un altre sentit, ambdós tipus de representació -figuratiu i abstracte- coexisteixen, encara que el segon sigui molt més abundant que el primer.

2. Hi ha un altre tipus d'interferència adulta molt més greu que l'anterior perquè modifica el *com*. No sols imposa al petit l'acte d'expressió sinó que, a més, li diu de quina manera ho ha de fer. O sigui, li forneix uns clixés. Dintre d'aquest aspecte cal considerar dues formes distintes, però igualment perjudicials per al petit, tot i que la segona pugui semblar més innòcua.

La primera és la influència que el nen rep a casa, al carrer o a l'escola. No consisteix en una estètica determinada, sinó en un estereotip -o, simplement, una còpia- de formes i temes insulsos i banals provinents d'adults no artistes. N'és un exemple molt viu el clixé del color -encara!- en determinades escoles: resseguir "fort" el contorn de la forma amb el seu color local i pintar després l'interior amb el mateix color, però "fluix". El lèxic ja parla per ell mateix. ¿Per no "gastar" el llapis? ¿Per una necessitat d'amortiment de l'impacte visual? Potser sí: tal vegada pot ser la traducció gràfica del "no parlaré a la classe" i "ho faré en veu alta quan m'hagin d'entendre". Qui sap si per tot plegat i perquè sí. Rutines ancestrals.

La segona influència, la rep el nen a moltes classes d'educació artística el mestre de les quals coneix poc o no gens, les formes típiques de l'expressió de l'infant. Això fa que les posposi a la seva idea personal del que ha de ser "una pintura bonica". Aleshores, l'expressió, que, altrament, fluiria del nen d'una manera natural, queda desvirtuada per unes formes alienes. Pot passar i tot que el nen "aprengui" a expressar-se i que hi hagi reeixit; però aquest nen, quan dibuixi o pinti, haurà renunciat a la seva manera de ser personal.

Quan d'ara en endavant parlarem d'art infantil, ens referirem a la seva forma abstracta genuïna -de la qual Rhoda Kellogg és la primera investigadora- i a l'expressió figurativa característica dels infants. Deixarem de banda, per tant, les altres formes expressives -inexpressives, pròpiament- manllevades o imposades pels grans, totalment estranyes al petit, que a més a més poden prendre aspectes diversos. Ens limitarem també a l'expressió en dues dimensions, plana; deixant a part les obres tridimensionals, com ho són el modelatge o la construcció.

1. Universalitat

Si considerem globalment l'art que la humanitat ha anat suscitant des dels primers testimonis trobats fins a l'actualitat i després passem a donar un cop d'ull similar a l'art infantil, la nostra primera constatació serà una diferència assenyalada entre l'un i l'altre pel que fa a llurs característiques espàcio-temporals.

L'art de l'home té una història marcada per l'evolució col·lectiva, que és funció de les diverses coordenades que en modifiquen els aspectes formals concrets. Segons quina sigui la qualitat i la força de les variables socials, econòmiques, culturals i religioses, l'expressió prendrà unes formes o unes altres. En aquest sentit, es pot parlar d'estils, d'escoles; és a dir, d'art adjectivat. Les relacions que puguin existir en l'ordre estètic entre l'art dels egipcis de la divuitena dinastia i el de l'escola escultòrica andalusa del dissetè, són ben escadusseres. O bé, entre un film de Bergmann i les obres de les regions oceàniques. L'art adult ofereix unes variants molt remarcables en el temps, en l'espai i en l'ordre social. L'art té unes coordenades espàcio-temporals diferents en les diverses civilitzacions; és una *evolució col·lectiva*.

En els infants, en canvi, es tracta d'una *evolució individual*: constitueix una marxa lineal referida al creixement de cada noi que, pel que fa a les variants formals, es repeteix en tots els petits. És una forma d'expressió que, segons els estudis fets en aquest sentit, es manté constant en el decurs del temps i de l'espai. És *ahistòrica* i *ageogràfica*; és, per tant, universal. Comuna als infants d'arreu del món i de sempre. Les diferències que presenta no són estructurals, sinó de detall, provinents dels

costums, de l'abillament i de l'entorn, i s'observen, és clar, només en les representacions figuratives.

Si l'art es pot suposar tan vell com l'home, l'art dels infants és tan vell com l'infant. És l'estudi d'aquesta forma d'expressió i la consideració que mereix, allò que és nou. Per no haver-se donat importància al que els nens feien fins a quasi a final del segle dinovè, la totalitat dels testimonis anteriors s'han perdut. Es conserven, precisament, des del moment en què és objecte d'estudi i hom comença a prendre's seriosament l'activitat gràfica dels menuts. Des d'aquest instant, s'inicia la constitució d'un patrimoni artístic infantil que, en el moment d'escriure aquestes paraules, és al caire del primer centenari. Entre els dibuixos observats per Georges ROUMA¹ (1900-09) a principi del nostre segle i els dels nens que avui tenen sis o set anys, només hi ha una diversitat de detall, merament anecdòtica. I el mateix es pot dir respecte al dibuix infantil pertanyent a l'època minoana -tercer mil·lenni a. C.- o al que mostra l'infant pintat per Caroto, al Museu de Verona, del segle dissetè.

Les característiques úniques de l'activitat expressiva dels petits ha preocupat molts investigadors, els quals han portat llurs recerques a esbrinar si entre les cultures més diverses i allunyades del món poden trobar-se variacions considerables en aquest tipus d'expressió. Per ara, tots constaten una mateixa estructura formal i una evolució semblant d'aquestes formes. Així ho observen, per exemple, Juliette BOUTONIER² i HOROWITZ-LEWIS-LUCA³ (1967).

Des de l'òptica de l'educació, aquest fenomen té una importància de gran abast. Mentre que el llenguatge verbal és un codi que els nens aprenen dels adults, amb grans variacions d'ordre geogràfic i històric, el llenguatge visual dels nens petits és un *codi biològic innat* -o, si més no, inventat pels mateixos nanos- de validesa universal en el temps i en l'espai.

L'evolució individual infantil, que es repeteix amb més o menys variacions en cada menut, i l'evolució col·lectiva de l'art humà adult podrien fer sospitar l'existència d'un cert paral·lelisme entre ells, com alguns autors han defensat. Cal insistir, però, que es tracta de dos continguts essencialment diferents; és a dir, no són dos desenvolupaments expressius i estètics semblants sinó la presència d'unes característiques que s'esdevenen d'un mode diferent entre la forma d'expressió dels nens i la dels adults.

¹ Rouma, G., *Le langage graphique de l'enfant*, Brussel·les 1912

² Boutonier, J., *El dibujo del niño normal y anormal*, Paidós, Buenos Aires 1968, p. 24

³ Lark-Horowitz, B., Lewis, H., Luca, M., *Understanding Children's Art*², Merril, Columbus 1973. Conté una interessant bibliografia sobre aquest tema.

2. Linealitat

L'expressió verament infantil és *lineal*. Per això, estudiar l'art infantil és referir-se sobretot al dibuix.

Sempre que el nen actua gràficament recorre a la línia, oberta o tancada, com a mitjà per a exterioritzar el seu interior; és la seva manera natural de fer-ho. Una superfície o un volum són, per ell, una línia replegada en ella mateixa, un contorn, l'interior del qual es pot acolorir o no. Encara que pinti amb un pinzell gruixut, primer traça la silueta de la forma, i després n'omple el dedins. Encara més, arriba fins i tot a l'exigència de repassar aquesta forma amb negre o amb qualsevol altre color per tal de realçar-la.

Deixar de pensar la forma com a contorn per arribar a la taca o al volum -sempre amb referència a les dues dimensions- demana un procés d'abstracció propi d'una maduresa intel·lectual que el nen encara no té.

En els seus primers contactes amb el fang el nen també comença treballant amb la idea de la línia: fa llargs tirabuixons amb l'argila i els aplanava sobre el pla de la taula com si fossin els traços d'un llapis. A poc a poc, va descobrint que el fang té unes altres característiques i possibilitats, i la figura horitzontal i lineal va prenent cos i es verticalitza, mantenint-se plana, tot i això, durant un cert temps. Aquestes formes verticals de dues dimensions encara perduren en molts nois i noies que no han tingut l'oportunitat de tocar l'argila fins a la pubertat o l'adolescència.

D'altra banda, hem observat una tendència molt freqüent en els nens i nenes a refusar el *collage*. La negació sistemàtica i continuada a servir-se'n com a mitjà d'expressió, més acusada encara quan els demanem que no dibuixin prèviament la forma amb el llapis, és un símptoma de la seva inclinació natural per la línia; sempre que aquesta manca, el nen es troba perdut i no pot visualitzar la forma. Fins i tot els grans imaginem una línia invisible, que resseguim amb les tisores, quan retallem una forma determinada. Haurem d'esperar a deu o onze anys perquè el nen pugui pensar per plans i no solament per contorns, com havia fet abans. És el moment en què el *collage* pot afavorir i apressar aquest canvi de pensament.

L'expressió per la línia persisteix en les expressions pictòriques dels grans. Si més no, com a base inicial de la seva gènesi. Leonardo da Vinci, un artista que deixà tantes obres inacabades i la qualitat intel·lectual del qual és inqüestionable, començava per determinar sobre el pla pictòric les diverses formes de representació a partir de la línia, tot i que, en passar a pintar, se servís de la perspectiva i del clar-obscur, i acabés amb l'*sfumatto* per fondre els contorns d'aquelles formes primitives;

és a dir, destruint la línia que abans havia traçat. L'artista adult, sigui arquitecte, escultor, dissenyador, pintor... inicia sempre la visualització de les seves idees a través de la línia.

La línia és el mode més senzill d'expressió visual de la forma, el mitjà més directe i eficaç per a una primera imatge visual dels conceptes. Senzill pel que fa a l'execució; conceptualment, no sempre.

El caràcter lineal de l'expressivitat del petit té un origen biològic: és conseqüència de la constitució del braç i de la mà, les articulacions dels quals permeten una trajectòria de base funcional. El braç és un llapis articulat; la mà i els dits en són la punta. Si la mà es mou sobre una superfície tova, que es pugui manejar sense dolor, deixa un rastre; però si aquella és dura i l'empremta es vol fer més durable, la mà agafa, amb la *punta* dels dits, un instrument en general *punxegut*, resultant així el moviment d'un punt en una direcció determinada; per tant, una línia.

Una taca s'omple amb moviments lineals successius i continuats, perquè la superfície és bidimensional i exigiria dos moviments lineals alhora. El moviment de la mà estesa sobre la sorra sí que pot determinar una àrea, però aquest no és el cas comú.

Els processos lineals són freqüents en la naturalesa: el teixit de les aranyes, el vol dels ocells. També en la naturalesa humana: el pensament, el moviment, el sentit del temps... no com a conceptes filosòfics, sinó com a conceptes resultants de les estructures de la percepció de l'home.

3. Geometricitat

El codi visual que el nen utilitza és fet de signes abstractes que, per combinació, serveixen o no unes intencions figuratives. Aquells són formes molt més simples (ratlles, cercles, triangles, ovals, rectangles, quadrats) i poden arribar a donar un repertori molt extens de representacions. A mida que el nen creix, els elements formals del seu art visual lentament es flexibilitzen, articulant-se entre ells, fonent-se o superposant-se, fins que -des d'onze anys aproximadament, si el noi s'ha pogut expressar a lloure i amb continuïtat- esdevenen unes configuracions orgàniques que constitueixen un dels indicis de la transformació de les estructures psicobiològiques de l'infant, cada vegada més pròximes a les de l'adultesa. Aquest pas progressiu es manifestarà fins a tretze o catorze anys, a partir dels quals ja podem parlar d'expressió adulta.

Expressar la realitat visual en termes purament geomètrics d'una simplicitat tan estricta, implica una forta capacitat d'abstracció. Com s'explica, doncs, que el procés

tingui lloc d'una manera inversa de la que caldria esperar? Com pot ser que el caràcter geomètric de les seves formes deixi pas a unes configuracions orgàniques, justament a l'edat en què el noi arriba a assolir el pensament abstracte?

Les beceroles formals de tipus geomètric que el nen representa no són fruit d'una abstracció intel·lectual, per a la qual encara no és predisposat, sinó una propietat més de la manifestació externa d'unes estructures organitzatives molt elementals de mena biològica, que s'expliquen per la necessitat de simplificar el procés de captació d'un món molt complex que, altrament, el nen no podria assimilar. El procés d'evolució de l'estructura psicobiològica de l'infant es tradueix en el caràcter evolutiu de la seva expressió gràfica, des del garguirot informe i incontrolat fins al dibuix plenament reeixit de l'adolescència. Quan aquest procés (psíquic o físic) d'estructuració falla, falla també l'expressió visual del noi. Això fa d'aquesta expressió un fet de conseqüències importantíssimes, que escapen de l'àmbit estrictament artístic: la utilització d'aquestes manifestacions en l'espai de la psicologia com a mitjà de diagnosi.

¿Com es realitzaria la combinació entre les formes abstractes elementals que l'infant traça per tal d'arribar a la representació figurativa? A tall d'apunt ràpid, en l'esperança de poder-ne fer algun dia un estudi més elaborat, arrisquem ara una mera hipòtesi, que exigiria una recerca sistemàtica i detallada:

Quan l'adult s'anticipa i frustra la possibilitat de descoberta de les representacions de signe figuratiu, l'infant és mogut a representar alguna realitat visual. Per analogia, constata una identitat formal essencial en la cosa representada i en el signe gràfic geomètric que ell és capaç de fer. Així:

cap > rodonesa > cercle
ulls > rodonesa > cercle
boca > llargada > ratlla
orella > nansa > corba
cames > llargada > ratlla
panxa > rodonesa > cercle, oval
panxa > rectangle > rectangle

El conjunt resultant seria el que Luquet anomena *model intern*.

Resumint, les representacions de caire figuratiu començarien per una identitat formal de tipus global i topològic.

Si ho observem bé, veurem que les parts de l'ésser humà més suggestives per al nen són, en primer lloc, la cara; precisament per constituir la zona més expressiva i més dinàmica amb què l'infant estableix contacte amb la mare i el pare. En segon lloc, les cames, també un punt d'interès per ser el que permet el desplaçament entre

coses estàtiques -les parets, els mobles, etc. Després, la panxa; el melic constitueix una anomalia en la llisor del ventre, per la qual cosa esdevé un centre d'atenció. Finalment, a més de l'ésser humà, generalment apareixen els animals. És la fascinació del moviment i de les coses vives.

Una altra interpretació de l'aparició dels diversos elements representatius podria ser la relació amb allò que el nen ha après verbalment i recorda en el moment d'expressar-se: la manifestació visual més o menys tardana de l'aprenentatge dels noms de les parts del seu cos: cap, ulls, nas, boca, orelles, panxa, cames, braços. L'execució gràfica d'aquesta relació seria un repàs constant del seu aprenentatge.

De primer, l'infant comença per dir *què hi ha* sense considerar les relacions de situació entre les diverses parts. Un segon pas és constituït per la notació de les *relacions pròximes*: orelles al costat del cap, cabells a sobre, panxa a sota, braços als costats, cames a sota/als costats de la panxa, etc. D'una manera simultània, o posteriorment, el nen passa a l'expressió de la *relació de dimensions* de les formes globals, expressades en termes qualitius. Val a dir: més gran que, igual que, més petit que; en la seva manifestació més simple, perquè la formulació de les relacions entre el tot i les parts i d'aquestes entre elles és una adquisició molt tardana: no apareix fins l'adveniment del pensament abstracte i, encara, és un procés lent i progressiu. Fins i tot, entre determinats tipus d'individus, pot parlar-se d'una incapacitat de captació visual de les proporcions.

L'expressió de les proporcions físiques reals no és cap nota característica de l'art infantil, en el qual incideix fortament la manifestació de les proporcions emocionals; és a dir, de l'impacte més o menys acusat de les relacions sentides més que no pas vistes. Encara més, els criteris que l'infant utilitza per a les proporcions no són els mateixos que els de l'adult, perquè la lògica infantil és una altra. Com a exemple, la Laura em va dibuixar un gat amb vuit potes perquè volia dibuixar un gat ben gros.

4. Claredat

Les normes estètiques de l'infant són de mena intuïtiva i inconscient. L'estètica conscient del nen descansa en una sola pauta: la *claredat*, la integritat; tot i que els camins pels quals hi arriba siguin inconscients. Les coses han de ser expressades de manera evident per una necessitat de definició. Definir és delimitar, agrupar, separar, conèixer; veure-hi. És posar ordre en un món desordenat i caòtic, que, si no fos així, el nen seria incapaç de fer seu.

La claredat és una exigència de l'infant, una necessitat de la seva mateixa naturalesa en desenvolupament; li cal expressar-se clarament com a manifestació

del requeriment intern de posar ordre i nitidesa en tot allò que l'envolta per tal d'assimilar-ho i adaptar-s'hi.

Per això una de les característiques de l'expressió figurativa del nen és el *cubisme*. Des del punt de vista de la representació plana, el volum és una abstracció que el menut no és en condicions de realitzar. Deixant a part el factor distància, n'hi ha prou amb un punt de vista per a considerar globalment una superfície plana; el volum, en canvi, no pot ser mai percebut en la seva totalitat, sempre resten parts ocultes; per a poder ser representat sobre d'un pla es fa imprescindible la presència de dos o més punts de vista successius que permetin abastar-lo enterament en moments no simultanis. El cubisme pictòric és la fixació simultània sobre dues dimensions dels diferents moments consecutius de la percepció d'una realitat de tres dimensions. Aquest procés demana una elaboració mental de gran maduresa i complexitat, tant pel que fa a la percepció com a la construcció i a l'apreciació d'aquesta construcció.

Si el nen és un cubista i el cubisme exigeix un procés analític considerablement complicat, només a l'abast d'una mentalitat adulta, ¿com podem explicar-nos aquesta contradicció? Aquí, també, cal buscar les arrels en una necessitat de la mateixa biologia infantil. Per a expressar la tercera dimensió el nen recorre a l'abatiment de plans, és a dir, a la transcripció sobre una superfície de les diverses fixacions oculars -reals o evocades- que permeten definir l'objecte, ja sigui físicament com emocionalment⁴.

Quan el nen dibuixa, anota tot allò que hi ha d'essencial en els objectes -segons la seva òptica infantil i personal- per a dir-s'ho a ell mateix, no als altres. Som els grans qui, amb els nostres afanys egoistes d'atraure l'atenció del menut, amb la nostra dèria de ser el centre de l'univers i amb la nostra incapacitat de deixar-lo créixer segons les seves tendències i la seva iniciativa, imaginem -i massa vegades aconseguim desviar-li l'atenció- que dibuixa per a nosaltres. Quan el nen pinta i dibuixa va anotant en el paper les seves conquestes d'explicació de la realitat que l'envolta, convertint-lo, en uns instants, en una col·lecció de trofeus de cacera o en botí de les seves incursions. Pel traçat d'una forma el nen s'assegura i pren consciència que l'ha entesa, que ha ordenat i clarificat unes formes abans confuses i caòtiques.

El nen organitza el món per la paraula -un nom per a cada cosa i a cada cosa el seu nom-, pel gest, pel moviment, per la forma. Perquè tot això li és indispensable per a poder sobreviure.

En resum, podem establir que:

1. El nen posseeix una tendència *innata* a expressar-se amb *formes abstractes*.

⁴ Cal observar, de passada, que l'infant no es veu condicionat per la perspectiva ciclòpia, com ho eren els cubistes per la seva herència històrica.

2. Combinant les formes abstractes el nen fa representacions *figuratives*. Aquesta tendència sembla ser *adquirida* per la influència de l'adult o més aviat *provocada prematurament*.

3. La naturalesa d'ambdós tipus d'expressió, abstracta i figurativa, és d'*ordre biològic*: és l'exteriorització d'unes estructures internes absolutament necessàries per a la supervivència, el creixement i el desenvolupament del nen. Aquest origen biològic s'expressa per mitjà de la *linealitat*, la *geometricitat* i la *claredat*, i segueix un procés evolutiu determinat -*universalitat*- fins a arribar a les formes expressives de l'adulthood, pròpies d'estructures psicobiològiques en certa manera acabades.

gènesi i desenvolupament de l'expressió gràfica infantil

L'expressió visual del nen és de gran importància per a l'estudi del seu procés de creixement interior. Mentre que l'expressió verbal i gestual (és a dir, no plàstica) no deixa rastre i s'esgota en ella mateixa, les manifestacions gràfiques deixen una empremta que ens forneix informació sobre el seu autor. Com més s'identifiqui el nen amb allò que ha representat més integral és la seva expressió. La constància n'és l'obra gràfica, les característiques formals de la qual són funció del procés evolutiu seguit. Perquè el nucli de l'expressió gràfica infantil, el seu moll de l'os, rau en el seu caràcter evolutiu. És un llarg camí, una història idèntica en l'essencial, que es repeteix en cada nen i que tothom que es proposi educar ha de conèixer. Des del primer traç, certament casual, fins a l'expressió pròpiament adulta de l'adolescent, hi ha una prolongada ruta de creixement, d'adquisicions, progressos, aturades i regressions. Des de l'inici fins al final, cada infant passa per uns estadis o etapes determinats: un mateix recorregut, amb les variants naturals de tipus personal, que es va desplegant més o menys lentament. És la infància de l'art, una i múltiple com la infància de l'home.

Des de fa un segle just, nombrosos investigadors, psicòlegs, artistes i pedagogs s'han interessat per les manifestacions gràfiques del nen, de manera que avui disposem d'un fons de material considerable per a apropar-nos al coneixement dels grafismes infantils⁵.

⁵ Explicar ara quin ha estat el curs d'aquesta peripècia allargaria massa la nostra exposició.

Vegeu tot seguit dues imatges: un fragment del tauler on es pinta i es treballa amb mitjans humits, i els regalims de la paret de sota del tauler; així queden fullola i paret al cap de deu anys.

Aquí tenim un fragment d'un dels llargs taulers –un d'horitzontal de més de deu metres i un altre de vertical, de tres metres i escaig, que anava des del sòl fins a una bona alçada de la paret-. Si en la paret els regalims se superposaven fins a formar-ne una superfície en relleu, el tauler horitzontal tenia una capa relativament gruixuda que havia perdut la uniformitat de la fullola. En canvi, el tauler vertical conservava bastant bé el seu blanc original, perquè s'hi posaven quan havien de treballar amb formats verticals grans o bé –en ser més llisa- quan volien treballar amb estris per exemple, retoladors- que obligaven a fer-ho sobre un pla sense rugositats.

El fons d'aquesta paret és blanc, el color que majorment ocupa la fotografia. En el tauler de sobre hi van estar pintant poc més de deu anys i mig. Com que no podien pintar al tauler fins que no haguessin après que la pasta no els degotés del pinzell, la van respectar força, fet que constituïa un bon pretext per a l'educació dels hàbits, cosa essencial en la tasca de tot futur professional.